گەشەكردنی درامای كوردی
١٩٩٥-١٩٧٥

د. سەلام فەرەج

سەرەتا: مێژووی درامای كوردی له ساڵەكانی پێش ١٩٧٥دا توانیویەتی تاڕادەیەك سەركەوتن بەدەست بهێنێتو چەند هەنگاوێك بەرەو پێشەوە بێت، هەرچەندە بارودۆخە مێژووییەكە تەگەرەی خستۆتە بەردەم گەشبوونو هەندێ جار تووشی سستیو پەنگخواردنەوەی كردووە، بەڵام ڕەوتی گەشەسەندنی ئەم هونەرە ئەوەی دەرخستووە، كە بەستەڵۆكو پەنگخواردنەوە قەیرانی بۆ دروست دەكات بەڵام شەكەتی ناكاتو بڕستی لێ نابڕێت، بەڵكو له بچوكترین هەلو نزیكترین دەرفەتدا وزەو تینی تێدەكەوێتەوەو تەقینەوەی كانیاوەكانی تا داهێنان دەچێت له هەڵچونێكی ستاتیكیدا گەشەسەندنی بەباڵا دەبڕێت، ئەو ماوەیەش، كە لێرەدا پێشكەشی دەكەین له دوو قۆناغدا دەبینرێتەوە، كە هەر قۆناغێكیشی بەچەند هەنگاوێك بڕیوە، وەك لەلای خوارەوە دیارییان دەكەین:

قۆناغی یەكەم: ١٩٧٥-١٩٨٥ دەخایەنێتو بەم هەنگاوانەدا تێدەپەڕێت:

- هەنگاوی یەكەم توانەوەی بەستەڵەك له ساڵی ٩٧٥ تا ١٩٧٧
- هەنگاوی دووەم بووژاندنەوە له ساڵی ٩٧٨ تا ١٩٨٠
- هەنگاوی سێیەم گەشەسەندن لەساڵی ٩٨١ تا ١٩٨٥

قۆناغی دووەم: ١٩٨٦- ١٩٩٥ دەخایەنێتو بەم هەنگاوانەدا تێدەپەڕێت:

- هەنگاوی یەكەم نوێخوازیو ئەزمونگەری لەساڵی ١٩٨٦ تا ١٩٩٠
- هەنگاوی دووەم ڕاپەڕینو ڕاپەڕینی دراما لەساڵی ١٩٩١ تا ١٩٩٥

بەو دابەشکردنە هیچ لەتکردنێك لە مێژووی درامادا دروست ناکەین‌و مەبەستمان ئەوەنییە، کە درامای هەنگاوێك‌و قۆناغێك لە یەکێکی تر دابڕین‌و بەنیازی دابەشکردن جیای بکەینەوە، چونکە مێژووەکە یەك مێژووەو دراماکەیش یەکە، بەڵام قۆناغەکان‌و رووداوەکانی ئەو قۆناغە رۆژگاری تایبەت دەخوڵقێنن‌و کۆمەڵگاش لە کاردانەوەی رووداوەکانی ژیانی رۆژانەوە هەڵوێستەکانی دەردەبڕێت‌و باری شارستانی تایبەتی لێ بەرجەستە دەبێت‌و ئەو بارە بەسەر دراماشدا دەسەپێت، چونکە ئەدەب بەگشتی وابەستەی ژیانی کۆمەڵایەتی‌و پەرەسەندنی شارستانیەو لە پەیوەندییەکی دیالێکتیکی هەمیشەییدایە لەگەڵیدا، هەربۆیە هەنگاو بەهەنگاو بارودۆخە گشتیەکەو سیما سەرەکیەکانی دەخەینە پێش چاو لە دووتوێی ئەو سیما گشتیانەشیدا تایبەتییەکانی درامـا پێوانە دەکەین‌و رەوتەکەی دیاری دەکەین‌و دەریدەخەین، کە رووداوەکانی مێژوو رەوتەکەی گورج کردووەتەوە یان سستی کردووە؟ لە ئاکامدا بۆمان دەردەکەوێت، کە درامای کوردی لەنێوانی ساڵانی ١٩٧٥-١٩٩٥ چ رەوتێکی هەبووەو تا چ رادەیەك گەشەکردنی سروشتی بەخۆیەوە دیوە. جا گەشەکردنەکە لەڕووی چەندێتی یا چۆنێتیەوە بێت، هەر بەو مەبەستەیش ئەو دابەشکردنەی رووداوەکان بەسەر مێژوویاندا سەپاندووە ئێمەش بەباڵای دراممان گرتووە. ئەمەش بە زێدەڕۆیی نازانین چونکە بڕوامان وایە ئەدەب‌و رۆشنبیری لە کۆمەڵ دانابڕێت هەریەکەیان ئاوێنەی ئەویتریانە، بەوپێیە لە هەنگاوی سەرەتایی قۆناغی یەکەمەوە چاو بۆ تایبەتییەکانی ئەگێڕین:

قۆناغی یەکەم: ١٩٧٥-١٩٨٥

هەنگاوی یەکەم: ١٩٧٥- ١٩٧٧: ئەم هەنگاوە، کە ئێمە لە ١٩٧٥ەوە دیاریدەکەین سەرەتاکەی لە مانگی ئازاری ساڵی ١٩٧٤ دەستپێدەکات‌و رووداوەکان لەوێوە سەرچاوە دەگرن، کاتێ، کە نوێنەرانی شۆڕشی کوردو رژێمی بەعس لەسەر بنەماکانی ئۆتۆنۆمی رێکنەکەوتن‌و لەمانگی ئازاری ساڵی ١٩٧٤دا "گفتوگۆی نێوانیان چووە کۆڵانێکی داخراوەوە بیرو بۆچونی هەردوولا سەبارەت بە ناوەرۆك‌و سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی جیاوازبوو، هەرلایەکیان پرۆژەیەکی ئامادەکردبوو هیچ لایەکیان بە پرۆژەی

لایەکەی تر رازی نەبوو"[١] لە ئاکامدا شەڕ دەستی پێکردەوەو "دەیان هەزارکەس چوونە ریزی شۆڕشەوە"[٢] ئەمە سەرەتای ئەم قۆناغەیە، کە بەهۆی رووداوەکانەوە نەك هەر دراما بەڵکو ژیانی گشتی کارەساتی شەڕ خامۆشی کرد، ژیان بەگشتی بوو بە دراما، شەڕو کوشتار هێندە سەخت بوو، کە وەك سەدام حسێن خۆی دانی پێدا دەنێت، کە "لەماوەی یەك ساڵی جەنگدا زیانی هێزە چەکدارەکانی سوپاو کەرتەکانی هێزە نیشتمانییەکان ژمارەیان دەگاتە ١٤ هەزار کەس لە شەهیدو زامدار"[٣]

دیارە شۆڕشیش قوربانی خۆی داوە*.. جا ئەم بارودۆخە نالەبارە هونەرو ئەدەب سڕ دەکات، وە ئەوەیشی زیاتر دۆخەکەی ئاڵۆزکرد نوشوستی هێنانی شۆڕش بوو، لە ئاکامی رێکەوتننامەی نێوان "سەدام حسێنو شای ئێران، کە لە ٦ی ئازاری ١٩٧٥ دا لە جەزائیر بە ئامادەبوونی هواري بومدین"[٤]، کە بە رێکەوتننامەی جەزائیر ناودەبرێت ئیتر بارودۆخی گشتی کۆمەڵگەی کوردی لە عێراقدا زۆر دژواربوو.. دراماش لەو دژواریەدا چەقیبوو بەڵام ئەم دۆخە زۆری نەخایاندو "هەر لە ناوەڕاستی ساڵی ١٩٧٥ەوە بزووتنەوەی شانۆ فەڕو گوڕی کەوتەوەبەر بەشێوەیەکی راستترو زانستانەتر لە

---

[١] پەنجەکان یەکتری دەشکێنن، نەوشیروان مستەفا ئەمین، چ٢، سلێمانی، ١٩٩٨، ل١١٢.

[٢] پەنجەکان یەکتری دەشکێنن، نەوشیروان مستەفا ئەمین، چ٢، سلێمانی، ١٩٩٨، ل١١٢..

[٣] خندق واحد ام خندقان، صدام حسين، دار الثورة للصحافه والنشر، بغداد، ١٩٧٧، ص٣٩.

* گەلی کورد بەگشتی بە گومانەوە سەیری ئەو رێکەوتننامە شومەی دەکرد دڵنیأبوو لەوەی، کە پلانێکە دژی گەلی کوردو ئاکامەکەیشی بە زیان دەگەڕێتەوە بۆ گشت گەلی عێراق، بۆ نموونە "سەرکردایەتی کاتی" پارتی دیموکراتی کوردستان ساڵی ١٩٧٦ بەبۆنەی تێپەڕبوونی ساڵێك بەسەر رێکەوتننامەی جەزائیردا بەیاننامەیەکی بە زمانی عەرەبی دەرکردو زۆر لەو راستیانەی تیا روونکردەوە، کە لە عێراقدا روودەدەنو زیانی گەلی عێراقی تیایەو هۆکەیشی ئەو رێکەوتننامەیەیە بەیاننامەکە بۆ ئەمرۆش گرنگە، خواستی ئەو بەیاننامەیە ئەمرۆ خواستی هەموو هێزە نیشتمانپەروەرو پێشکەوتنخوازەکانی سەر گۆڕەپانی تێکۆشانی عێراقیە، لە کەناری دانوبەوە بۆ خڕی ناوزەنگ، نەوشیروان مستەفا ئەمین، چ٢، چاپخانەی زانکۆی سلێمانی، ١٩٩٧، ٤٤٠-٤٤١.

[٤] نفس المصدر، ص٢٩.

پێشوو"[٥]. بەڵێ راستە دراما وزەی بۆ هاتەوە تیپە هونەریەکان کەوتنەوەکار** بەڵام لە بارودۆخێکی تازەدا، کە سانسۆر زۆر توندبوو وە مۆڵەتدانی کاری درامی زۆر گیروگرفتی لەسەر رێ دانرا، تەلەفزیۆنی تەئمیم زۆر گرفتی بۆ هونەرمەندان دروستکرد، لەمیانی ئەو دەزگایانەدا چەندین بەرهەمی درامی لە چاڵ نرا***، بەڵام هونەرمەندان کۆڵیان نەداو ژمارەیەکی باش بەرهەمیان پێشکەش کردو بۆ دەربازبوون لە سانسۆر نووسەران بەگشتیو درامانووسان بەتایبەتی پەنایان بردە بەر هێما ڕەمز و مەبەستەکانیان بە رەمز ئارایشت دەداو لە چاوی سانسۆرەکان دەیانپاراست، بەگشتی دراماکانی ئەم قۆناغە دەچنە خانەی درامای هاندەرێتیەوە (الدراما التحريضية) وەك درامای پیلان، کە تەلعەت سامان لە چیرۆکێکی محەمەد مەولود مەم ەوە ئامادەی کردبوو "ئەم دەقە لە ناوەرۆکدا دەقێکی ئەدەبی سیاسی زۆر زەقە بەڵام بەشداربووانو ئامادەکارو دەرهێنەر توانیان بەو بەرگە تەماوییەی هەندێك لە زەقیەتی دەقەکە کەم بکەنەوە بۆئەوەی مەلی خۆیان لە چەقۆی دەسەڵات بپارێزن، شانۆگەری پیلان بۆ ساڵی ١٩٧٧، کە دەکاتە دوو ساڵ دوای نسکۆی شۆڕشی ئەیلول بووێریەکی هونەری گەورەبوو"[٦] ئەم درامایە تایبەتیەکی تری ئەم قۆناغەی پێوە دیاربوو ئەویش فەرامۆشکردنی پاڵەوانە نموونەییەکە، کە تاکیکەو توانا رەهاکانی دەیکاتە رزگارکەرو

---

[٥] گۆڤاری ٢٧ی مارس، کاوە ئەحمەد میرزا، مەلەفێکی تایبەت بە ئەرشیفی شانۆی کوردی، ل٩٥.

** لەگەڵ دەستپێکردنەوەی شەڕدا زۆربەی ئەندامانی تیپەکان چوونە شاخو پەیوەندیان کرد بە شۆڕشەوە هەندێ تیپ بەگشتی چووبووونە شاخ وەك تیپی پێشڕەوی شانۆی کوردی، کە ئەحمەد سالار سەرۆکی بووو وە سمکۆ عەزیز سەرۆکی تیپی نواندنی سلێمانیو..هتد

*** وەك درامای مانگرتن، کە تیپی نواندنی سلێمانی نیوەیشیان تۆمارکردبووو بەڵام لە ئاکامی مەرجەکانی دەرهێنەری تەلەفزیۆن، کە حکمت ژنون بووو تیپ ناچار بووو بەرهەمەکە تەواونەکەنو بگەڕێنەوە بۆ سلێمانی.

[٦] پاڵەوانێتی گەل، درامایەك بووو غازی بامەرنی لە درامای ئادابای معد الجبووریەوە ئامادەی کردبووو تیپی نواندنی سلێمانی رۆژی ١٩٩٤/٢/٢٨ لە هۆڵی خولد لە بەغدا پێشکەشیان کرد.

بەتەنیا ڕووبەڕوو دەبێتەوە، وە پاڵەوانەکەی درامای پاڵەوانێتی گەل*، کە بەتەنیا وەك ڕزگارکەر پەیدا دەبێت گەل ڕزگار دەکات، لە قۆناغی پێشوودا ئەم پاڵەوانە نموونەییە باوی بوو بەڵام لەم قۆناغەدا "کۆ" واتە ڕۆڵەکانی گەل ڕزگارکەرن، لە درامای پیلانیشدا هەمان تایبەتی بەرجەستە دەبێت وەك لە کۆتایی دراماکەدا دووبارە دەبینرێتەوە..."کۆرس: هەر لەم ڕۆژەدا هەر لەم مانگو ساڵانەدا هەزاران تۆو هەزاران هەزار خونچە دەپشکۆن دڵدارەکان سەرلەنوێ دەست لەملی یەك دەکەنەوە...

کۆرس:.. مەموزین ئەمڕۆ دەست لەناو دەستی یەك دەنێن.

دەستی یەکتر بەرنەدەن　　　　دەستی یەکتر بەرنەدەن"[٧]

هەر لەم قۆناغەدا گەلێ دەقی درامی لە گۆڤارەکانی بەیانو ڕۆشنبیری نوێو ڕۆژی کوردستاندا بڵاوکراونەتەوە، کە بەگشتی ڕەمز باڵی بەسەر ڕووداو و باسەکاندا کێشاوە، بۆ نموونە لە درامای کێ تاوانبارە نووسەر عەبدوڵا سەراج ئاوا کەسەکان پێشکەش دەکات:

سامان: ماڵمان وا... پەنجە بۆلایەك ئاڕاستە دەکات لەناوەند ئەو گەڕەکە خاوێنو تازە بابەتانەیە باخچەیەکی گەورەش بەر ماڵمان ئەڕازێنێتەوە.. بەتەوسەوە گوایە بە ئێمە مانان ئەڵێن... بۆر... بۆژ... چی؟

شێرکۆ: بۆرژوازی بۆرژوازی لە وشەی وادا لاڵ ئەبیت.

شیرین: روناکی ئاراستە ئەکرێت، لە شێرکۆ دوور کەوتۆتەوە. ماڵی ئێمەیش لە خوارووی شارە لە خوارووی خانووە قوڕەکانەوەیە. کۆڵانەکەمان خۆڵە پەتانە.

شێرکۆ: روناکی ئاراستە ئەکرێت. ماڵی ئێمەیش لەنێوان خانووە قوڕەکانو گەڕەکە نوێیەکەی سەرووی شارە[٨]

* گۆڤاری رامان، ژ١٨، ٥ ك١، ١٩٩٧، موحسین محەمەد پیلان شانۆی دروشمو پەروەردەی سیاسی، ل١٤٣. هەروەها گۆڤاری بەیان، ژ٤٥، ك١، ١٩٧٧، ئەحلام مەنصور، کۆمەڵو هونەر لە کۆمەڵی هونەردا، ل٥٩-٦٢.

٧ هەر ئەو سەرچاوەیە، ل١٤٤.

هەر لەو کورتە پێناسەیەدا نووسەر رایدەگەیەنێت، کە ئەم کەسانە هێمان بۆ چینی جیاواز، کە یەکێکیان چینی چەوساوەیەو ئەوی تریان چینی بۆرژوازیو سێیەمیش، کە لە نێوانیاندایە وردە بۆرژوازی نیشتمانیە. یەکی لە خاڵە گرنگەکانی مێژووی درامای کوردی لەم قۆناغەدا خۆی دەنوێنێ ئەوەیە، کە دەقەکان بۆ رژێم نەبوون لەگەڵ ویستو دەنگی جەماوەردا مانەوە، هەرچەندە رژێم زۆر توانای خستەگەڕ بۆ ئەوەی هەرچی نەبێت "دراما" بی لایەن بکات. ئەوەتا لە یەکی لەو بانگەوازانەدا تانەوتەشەر لە رابردووی درامای کوردی دەدرێتو ئاوا هەڵدەسەنگێنرێت: "ئەوەی بەرچاو ئەکەوی لەسەرتاپای ئەو سەرنجە وردانەی، کە بۆ بزووتنەوەی شانۆی کوردی کراوە لەم بارەیەوە بەشی زۆری ئەو بابەتانەی، کە شانۆگەری کوردی بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ بایەخی پی ئەدان بریتی بوون لەو خورەوشتە کۆن پەرستانە، کە بۆ سەردەمێکی زۆر رەگی خۆی لە کۆمەڵی کوردەواریدا داکوتابوو، لە جێگای خۆی پەنگی خواردبۆوە... تا دەڵی ئەبی ریشەکێش بکریو نەمێنی چونکە لەگەڵ قۆناغی ئێستامان ناگونجی، کە شان بەشانی دەسکەوتەکانو ئامانجەکانی شۆڕشی ١٧ی گەلاوێژی نەتەوەیی سۆشیالیستی خولقان"[٩] نووسەرێکی تری هەواداری رژێم لەپاڵ پێشکەوتن خوازیو داهێناندا دەیەوێت هانی نووسەران بدات بەرەو ویستی رژێم بڕۆنو دەڵێت: "هونەرمەندی کورد بەهۆی هۆشو هەستی دیارکەوتوی پێویستە بەسەر پاشماوەی ئەو تاقمە لە رێ لادەرانەدا زاڵ بێت، کە لە هەموو کردارەکانیا هەوڵی ئەوەیان ئەدا گەلی کوردمان بە رێگەی ئاسایی خەبات کردن دورخەنەوە، مێژووش شایەتی ئەوەیە، کەواتە ئەرکی هونەرمەندی ئەمڕۆ وەگەڕخستنی وزە هونەرییەکانە. تاوەکو ئەو مەسەلە مەزنەی لە شۆڕشدا قەوارەی سەندووە بخاتە چوارچێوەیەکی هونەریی، کە لەگەڵ هەموو گۆڕانکارییە شۆڕشگێڕییەکانی سەر خاکی نیشتمانیدا بگونجێ... هەموو ئەو سەرنجەی بەرامبەر هونەرو هونەرمەندان خستراوەتە روو لە

[٨] گۆڤاری رۆشنبیری نوێ، ژ ٦٠، نیسانو مایس ١٩٨٦، عبدالله نجم سراج، شانۆیی کێ تاوانبارە ل٤٤.

[٩] گۆڤاری رۆشنبیری نوێ، ژ ٤٦، شوباتی ١٩٧٦، نووسەری هونەری، رواڵەتەکانی شانۆی کوردی بەرەو کوێ ئەچێ؟، ل ٣٦.

وتەی هاوڕێی خەباتگێڕ سەدام حسێن، کە سەلماندی هونەرمەند وەك سیاسی وایە[10].
ئەمە، کە سیمای گشتی بارودۆخەکە بێتو لەپاڵ ئەوانەیشدا هەڕەشەو چاوسورکردنەوەو گواستنەوەو دوورخستنەوەی هونەرمەندانو نووسەران لە گۆڕێدا بێت، بێگومان جوانی هونەرو داهێنان لە قەیراندا دەبێت بۆیە دراماش تاڕادەیەك سست بوو بەرهەم کەم بوو بەڵام گەش بوونو لەڕووی هونەرییەوە لە ئاستی خواستەکانی کۆمەڵانی خەڵکی کوردستاندا بوونو نەبووە ئەدەبی دەربار بەڵکو وەك ئەدەبێکی جەماوەریی پێشکەوتنخواز هێدی هێدی ڕەوتە مێژووییەکەی خۆی بەسەردەبرد تا بوواری نوێ هەڵکەوتو درامایش هەنگاوی نوێی نا بۆ تەواوکردنی ڕەوتەکەی.. بەڵام دەبێ ئەوەمان لە یاد بێت، کە لەم قۆناغەدا هەندێ ناوی نوێ هاتە ناو مێژووی درامای کوردییەوە، کە دەقی ناوازەیان بەرهەمهێنا وەك سمکۆ ناکام، کە لەم قۆناغەدا دەقە سەرکەوتووەکەی ڕەجەبو پیاوخۆرانی نوسی، هەر ئەم قۆناغە پێشکەشکردنی هەندێ بەرهەمی سەرکەوتووی بەخۆیەوە دی وەك مرۆڤ و زەوی لە نووسینی تەها بابان هەروەها لەگەن لە نووسینی ئەحمەد دەنگ گەورە.. بۆ پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییەی کەمی دەق هێنابوویە ئاراوە پەنا برایە بەر وەرگێڕانو ژمارەیەکی باش لە دەقە جیهانییەکان کران بە کوردیو پێشکەشکران وەك: مانگرتن لە نووسینی کلیفۆر ئۆدیس و کاوەی ئەحمەد میرزا وەریگێڕابوو بۆ کوردی، نهێنی لە نووسینی محێدین زەنگەنە مەحمود زامدار کردبووی بە کوردی، ئابڵۆقەی عادل کازم عوسمان چێوار کردبووی بە کوردی، شێرکۆ بێکەسیش مۆڵەتی محێدین زەنگەنەی کردبوو بە کوردی ئەو دەقانە پێشکەش کراونو سەرکەوتووبوون هەرچەندە مۆڵەت وەرگرتنی ئەو بەرهەمانەو پێشکەش کردنیان کێشەی زۆری لێ ئەبۆوە.

---

[10] گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ، ژ ٥٥-٥٦، ١٩٧٦، صباح عبدالرحمن، هونەرمەندی کورد لەنێوان خواستو کەم بەرهەمیدا، ل ٥٧.

هەنگاوی دووەم لەساڵی ١٩٧٨- ١٩٨٠

بەرەو گەشەسەندن:

ئەم هەنگاوە هەندی تایبەتمەندی گرنگی هەیە کەوای لێکردووە نەك هەر لەم قۆناغەدا بەڵکو لە پانتایی مێژووی درامای کوردیدا بەهەنگاوێکی گرنگو تایبەت دادەنرێت چونکە

١. ئەگەر لەهەنگاوی پێشوودا وابەستەی سەردەمەکە ببوو وەك کاردانەوەیەکی رووداوەکان دراما لەبەرەی گەلو دەنگی ئەواندابوو، ئەوا لەم هەنگاوەیاندا دراما دەبێتە پەیامێك لەو بارەیەوە "عوسمان چێوار دەڵێت: ئەتوانین هەموو ئەوانەی ئەمڕۆ بەناوی شانۆگەری کوردیەوە پێشکەش ئەکرێن بەهەوڵدانی سەرەتایی دانێن، ئەمەیش شتێکی ئاساییە بۆ جوڵانەوەیەکی شانۆیی، کە تەمەنی لە پەنجا ساڵێك تێپەڕ ناکات... ئێستا کار لەوەدا نەماوە شانۆ هۆیەك بێت بۆ کات بردنە سەر، ئەبی خەمو ئازارو ئاواتو ئامانجو خۆشیو ناخۆشیەکانی ببنە هەوێنی هەموو کارێکی هونەریو لەروانگەی بەرژەوەندی زۆربەی خەڵکەوە بڕوانینە کارە هونەریەکان ئاکامیش ئەبی هەر بۆ قازانجی ئەوان بێت[١١] ئەگەر رێگە بدرایە عوسمان چێوار راستەوخۆ رایدەگەیاند، کە دراما پەیامە... عەبدوڵا سەراج لە درامای پێداچوونەوە دا لەسەر زاری پاڵەوانەکەیەوە نووسەر هەمان بۆچوون دەردەبڕێت: نووسەر: "چەکوشەکەی کاوە دەگرێتە دەست- شانۆ تاریك دەبێت- کاوەو ئافتاو لەپشتەوە دەست لەمل یەك دەکەن"... دۆزەخەوە، دۆزەخەوە، دەبی بەم چەکوشە، لەودیوی بێستوونا داستانێکی راستەقینەی سەدەی نوێتان بۆ بتاشم[١٢] نووسەر سەراج لەم درامایەدا چی دەڵێت؟ ئایا مەبەستی ئەوە نیە، کە نووسەران پەیامداربنو ببنە کاوەی چەرخی نوی؟ ئایا ئەمیش خۆی ئەوە ناگەیەنی، کە بەرهەمەکەی پەیامێکە؟: ئەمینی میرزا کەریمی درامانووسی درامایەك بۆ ئەو پەیامە تەرخان دەکات بە ناونیشانی تەرازوو تابلۆیەکی شانۆگەرییە لەم بەرهەمەدا نووسەر دادگایەك ساز دەکات بۆ نووسەرو هونەرمەندانو داواکاری

---

[١١] گۆڤاری بەیان. ژ٤٨ ئادارو نیسانی ١٩٧٨، بەیان هونەری ئەمڕۆ لە سلێمانی، ل٤٧

[١٢] گۆڤاری رۆشنبیری نوێ، ژ٧٣ ئازاری ١٩٧٩ عبداللە سراج شانۆگەری پێداچوونەوە، ل٤٢

گشتی ناوی دەنی چەتەوڵ، بۆ ئەوەی، کە خۆی نموونە بێت دیمەنێکی شانۆییەکە دەخەینە پێش چاوو!.
چەتەوڵ: لە جێگەی تەرخانکراو دائەنیشی
حاکم: چەند جارێك چەکوشەکەی ئەدا بەمێزەکەدا ئێوە تاوان خراوەتە پاڵتان، ئەڵێن چی یەك بەدوای یەکدا وەڵام بدەنەوە....
گیراوەکان: بە یەك دەنگ تاوانبارنین
حاکم: بە تورەبوونەوە وتم یەکە یەکە
گیراوەکان: هەر بە یەك دەنگ تاوانبارنین تاوانبارنین
حاکم: ڕوودەکاتە چەتەوڵ فەرموو چیت لەمانە بیستوەو دیوە...
چەتەوڵ: ئەچێتە لای شمشاڵ ژەنەکەوەو قۆڵی ئەگرێ گەورەم... ئەم شمشاڵی لـێ ئەدا، ئەگەرچی شمشاڵ لێدان تاوان نییە بەڵام ئەبێ ئەوە بزانین، کە چۆنو بۆکێ ئەژەنرێ، کە چی... ئەچێتە نزیك شاعیرەکەوەو دەست دەخاتە سەرشانی بۆ ئەم شاعیرەی ئەژەن لەکاتێکدا، کە شیعرەکەی ئەوت ئەوەندەی تر ئاوازەکەی شیعرەکەی گەرمتر ئەکرد، ئەمەیان شمشاڵ ژەن، شیعری ئەم شاعیرەش هەمووی بە ماناوە بووە، چەند دێڕێکم بیرماوە فەرموو گوێ بگرە...

لەسەر ئەوەی بۆ گوڵ گریایت | بەم حاڵەی بردیت وا تیایت
دەسا هەڵۆو پڵنگو شێر | بۆ داڵاشی شومی بێ خێر

لە جەنگەڵو لە بێشەوە مەردانە بێنە پێشەوە.... بەڵێ گەورەم.. مەردانە بێنە پێشەوە
پێویست بە لێکۆڵینەوە ناکات بەڵکو ئاشکرایە، هاندانە[١٣] ئەمینی میرزا کەریم بەم دەقە دەنگی دەخاتە پاڵ دەنگەکانی ترو هونەرو ئەدەبو وەك پەیام سەیر دەکات.
تیپی نواندنی سلێمانی راستەوخۆ ئەو پەیامە رادەگەیەنێو لەدوابەرهەمی ساڵی ١٩٧٨دا روانگەی تیپ تۆماردەکاتو لەسەر ڕێنمایی شانۆگەری پردی ئارتا، وتەی تیپ دەنوسێو دەڵێت!. دوابەدوای تاقیکردنەوەکانی تیپو قاڵبوون لە مەسەلەی گرنگی شانۆو دەوری شانۆدا، ئەوەمان کردۆتە پرۆگرام، کە تیپی نواندن هەمیشە

[١٣] گۆڤاری رۆشنبیری نوێ، ژ٦٥، ك٢ و شوباتی ١٩٧٨، ئەمینی میرزا کەریم تەرازوو ل٦٢.

هەڵگری دروشمی داهێنانو نوێکردنەوە بێتو لە ڕێبازێکی ڕاستو دڵسۆزانەوە بە ئێوەی خۆشەویست بگات. ئەم بەرهەمەمان نموونەیەکی ڕاستەقینەی دڵسۆزیو هاوبەشی کردنە ئەمانەوێ لە بەرهەمەکانی تیپدا ئەوە پیشان بدەینو لەسەر ڕێبازی بڕوامان بە هونەرو جەماهیر چەند تاقیکردنەوەیەك پێشکەش بکەین، کە لە تەکنیكو ڕێبازی هونەریدا جیاوازن بەڵام هاوئامانجنو یەك مەبەست کۆیان دەکاتەوە لە ڕێڕەوی بزووتنەوەی هەموویان خزمەتی شانۆی کوردی ئەکات. تیپی نواندنی سلێمانی کانونی یەکەم ١٩٧٨[١٤]. ئەمە ڕاگەیاندنێکی ڕاستەوخۆی تیپێکی هونەری شانۆییەو تائێستاش لە کارکردندایەو پەیامەکەی خۆیشی بردەسەر.

٢. یەکێکی تر لەو هۆیانەی ئەم قۆناغە تایبەتمەند دەکاتو لەم هەنگاوەدا دراما بەخۆیەوە بینی گەشبوونەوەی درامای تایبەت بە منالە، کە لەوەو پێش زۆر زۆر کزبوو بەڵام لەم قۆناغەدا ژمارەیەکی باش لە درامای منال بەرهەمهێنرا وەك: "داپیرەی دانا نووسینی سمکۆ ناکام، ئۆپەرێتی شادی نووسینی کاوە ئەحمەد میرزا، ئۆپەرێتی چەژنو دەوڵەمەندی شەڕ نووسینی عبدالرزاق بیمار"[١٥] گەلێ بەرهەمیش ئامادەکرا یا وەرگێڕرا وەك شانۆگەری ڕووبار لە ئامادەکردنی کاوە ئەحمەد میرزا[١٦]... ئیتر درامای منالان بوو بە بەشێکی دیاری درامای کوردی*.

٣. لە گرنگییەکانی ئەم قۆناغە نوێکردنەوەو نوێخوازی بوو لە ئاکامدا شێوازی هونەری نوێ باو دەرکەوت، کە لە درامای جیهانیدا شوێنی دیاری هەبوو، بەتایبەتی شێوازی درامای داستانی، لەم ڕووەوە فوئاد مەجید میسری ڕۆڵی گرنگی هەبووە

---

١٤ لە ئەرشیفی تیپی نواندنی سلێمانییەوە ڕێنمایی شانۆگەری پردی ئارتا.

١٥ گۆڤاری بەیان، ژ٥٧، ت١ ١٩٧٩ دەقی شانۆگەرییەکان ل ٧-٢٦-٣٠.

١٦ خەجو سیامەند، فوئاد مەجید میسری.

* درامای منال لەوەوپێش ئاوڕی لێدرابۆوە بۆ نمونە عومەر عەبدول ڕەحیم ساڵی ١٩٧٢ حەوت درامای منالانی لە بەرگێکدا چاپکرد بەناوی شانۆگەری منالەوە بەڵام لە ساڵی ١٩٧٩ وە وەك بەشێکی تایبەت لەناو هونەرمەندانو تیپە هونەرییەکانەوە ئاوڕی لێدرایەوە.. بێگومان لە سەرتاسەری عێراقدا خۆی نواند چونکە بەڕەسمی کرا بە ساڵی منالانی جیهان بۆنمونە هەر لەو ساڵەدا لە گشت عێراقدا گرنگی پێدراو هونەرو ئەدەبی منال بووژایەوە.

بەتایبەتی لە دراماكانی راپۆرت و خەجو سیامەندا، وە ئەو شێوازە لەم هەنگاوە بەدواوە بوو بە یەكێك لە شێوازە دیارەكانی درامای كوردی.

٤. لەم قۆناغەداو لە هەنگاوە نوێكەیدا بەپێی خواستی قۆناغە رۆشنبیرییەكە ئاوڕ لە كەلەپووری نەتەوایەتیمان درایەوەو لە ئەنجامدا بەشێوەی جیاجیا سوودی لێ وەرگیرا لە نووسینی دراماد، نووسەران هەندێ جار دەقێكی دێرینیان وەردەگرتو لە پرۆژەی بە دراما كردنی هاوچەرخدا بەكاریان ئەهێنا وەك خەجوسیامەند[١٧] یا هەندێ جار سوود لە هەندێ دەق وەردەگیرا بۆ بەهێزكردنی درامایەكی نوێ، وەك لە دراما شیعرییەكەی ئاسك[١٨] ی شێركۆ بێكەس[١٩] دا یا وەك مرۆڤ و چاخو بیر ی مەهدی ئومێدو شەوێك لە ژیانی خانزادی حەمەكەریم رەمەزان و لێبووك داستانا مەموزینا دگوهریتێ ابراهیم سلمان و...هتد.

٥. لەم قۆناغەدا هەوڵی دڵسۆزانەی هونەرمەندان بە ئاكام گەیشتو توانیان، كە وەزارەتی پەروەردە قایل بكەن بەوەی، كە پەیمانگای هونەرە جوانەكان لە سلێمانی بكرێتەوە، ئەمیش فاكتەرێكی گرنگ بوو بۆئەوەی هونەری كوردی دۆخی زانستی وەربگرێتو لە دەزگایەكی هونەری پسپۆڕەوە كادیری زانستی بۆ پێبگات، هونەرمەندانو تیپە هونەرییەكان گەلێ ئەركیان بینیو ماندووبوونیان چەشتو چەندەها یاداشتیان گەیاندە بەرپرسانو سەردانی دەزگا تایبەتیەكانی پایتەختیان كرد تا توانییان "لەساڵی "١٩٨٠" پەیمانگای هونەرە جوانەكانی سلێمانی بكەنەوە"[٢٠] ئەمەیش دەستكەوتێكی هونەری زۆر گرنگ بوو چونكە لەوەوپێش زۆر كەم لە ئارەزوومەندانی هونەر دەیانتوانی بچن لە بەغداو لە پەیمانگای هونەرە جوانەكان بخوێنن هەرگیز ژمارەی ئەو قوتابیە كوردانەی لەو پەیمانگایە وەردەگیران لە پەنجەكانی دەست زۆرتر نەبوون بەڵام لەم قۆناغە بە دواوە ساڵانە سەدان ئارەزوومەندی هونەر لەم

---

[١٧] ئاسك، شێركۆ بێكەس، چاپخانەی كۆڕی زانیاری، ١٩٧٨، ل٢.

[١٨] مرۆڤو چاخو بیر، مەهدی ئومێد، دەزگای رۆشنبیریو بڵاوكردنەوەی كوردی، ج١، ١٩٧٨، ل٥.

[١٩] گۆڤاری بەیان، ژ٥٣، ك٢ ١٩٧٩، مەحمود زامدار راپۆرتێك بۆ ساڵی پیرۆزی منداڵان، ل٨٢.

[٢٠] الحیاه المسرحیه فی العراق، أحمد فیاض المفرجي، دائره سینما والمسرح، بغداد، ١٩٨٨، ص٣٨.

پەیمانگایە بەرەو پسپۆڕی دەچوون، ئەمەیش کاردانەوەیەکی باشی هەبوو لەسەر پاشەڕۆژی هونەری کوردی بەگشتیو هونەری درامایش بەتایبەتی.

٦. لەم هەنگاوەی ئەم قۆناغەدا: رەخنەی هونەریو ئەدەبی بەگشتیو رەخنەی شانۆی بەتایبەتی پەرەی سەندو دواتر سیمینارو لێکۆڵینەوەی تایبەت دەربارەی کارە دراميیەکان زۆربوو وە چەند رەخنەسازێکی نوێ لەو بووارەدا دەرکەوتن وەك فاضل علي جاف، مهدی ئومێد، فوئاد مەجید میسری، ئەحمەد محەمەد ئابلاخی...هتد.

٧. بەرهەمی درامی لەوماوەیەدا ژمارەی زۆرتر بوو لە چاو پێشوودا، ئەو دەقانەیش، کە سەربەخۆ وەك کتێب لەم ماوەیەدا چاپکراون لە گشت سەردەمەکانی تر زۆرتربوو وە تائێستایش هیچ سەردەمێکی تر ئەو ژمارە دراما چاپکراوەی بەخۆیەوە نەدیوە، بۆنموونە لەساڵی ١٩٧٤-١٩٧٧ تەنها یەك دراما چاپکراوە ئەویش لەپێناوی ئەویندای زەکی ئەحمەد هەناریيە وە لە ساڵی "١٩٧٧"یشدا تەنها شەوێك لە ژیانی خانزادی حەمەکەریم هەورامی چاپکراوە بەڵام ساڵی ١٩٧٨ سێ دراما چاپکراوە، کە ئەمانەن ئاسك نووسینی شێرکۆ بێکەس، مرۆڤ و چاخو بیر نووسینی مەهدی ئومێد، وانەی رەشبەڵەك نووسینی ئەحمەد سالار. ساڵی ١٩٧٩یش پێنج دراما چاپکراون، کە ئەمانەن: بووکی بەفر نووسینی مەهدی ئومێد، خەجو سیامەند نووسینی فوئاد مەجید میسری، دڵدارانی باران نووسینی ئەحمەد سالار، ژان نووسینی فەهمی کاکەیی، لێبووك داستانا مەموزیناد گوهریت* نووسینی ابراهیم سەلمان وە ساڵی "١٩٨٠"یش سێ درامای تر چاپکراوە، کە ئەمانەن: شێخی سەنعان نووسینی د. نافع ئاکرەیی، مانگرتن نووسینی محمد عبدالرحمن زەنگەنە، سەرچاوەی ژانێکی خامۆش نووسینی ئەمینی میرزا کەریم[٢١]. کەواتە کۆی ئەو درامایانە لەم ماوەیەدا چاپکراون ١١ یازدە دەقن وە لە هیچ قۆناغێکدا نەگەیشتۆتە ئەو ژمارەیە، کەواتە دراما لەم قۆناغەدا بەتایبەتی لە دواهەنگاویدا بەشێوەیەکی بەرچاو گەشەی سەندووەو هەرچۆن

---

* لێبووك داستانا مەموزینا دگوهرێت یەکەم درامایەکە، کە بە شێوەزاری کرمانجی ژووروو لە عێراقدا چاپکرابێت.

[٢١] گۆڤاری رۆشنبیری نوێ، ژ ١١٦، ك١ ١٩٨٧، یاسین قادر بەرزنجی شانۆگەرییە کوردییە چاپکراوەکان ل ١٦٥.

لەڕووی چۆنێتییەوە هەنگاوی گەشەسەندنی ناوە بەهەمان شێوە لە چەندێتییشدا گەشەی سەندووە، دیارە ئەو گەشەسەندنەش هۆکاری خۆی هەبووە، چەند خودی دراما لەڕووی پەیوەستبوونیەوە بە ڕەوتی گەشەسەندنی ژیانی ئەدەبییەوە پەیوەندی هەیە، هێندەش کاریگەری ژیانی بابەتیو گۆڕانکاریە رامیاریو ئابووریو کۆمەڵایەتیەکان کاری تێ دەکەن، ئەم هەنگاوەش لە ڕۆژگارێکدا بوو، کە شۆڕشی نوێ گەشەی کردبوو، ئاسەواری شکۆو رووخانی شۆڕش لەناخی تاکی کورددا نسکۆو رووخانی خودی دروستکردبوو، جۆرە بێهودەییەك باڵی کێشابوو بەسەر خەڵکدا بەتایبەتی رۆشنبیرەکان، بەڵام گەشانەوەی شۆڕش ئەو بارودۆخەی ئاوەژوو کردەوە لە بێهودەییەوە بۆ هیواو ئاواتو ورەبەرزی، هەرچەندە شۆڕش لەسەرەتای ئەم قۆناغەدا هەڵگیرسابۆوە، بەڵام بەهۆی کزی رەوتەکەی سەرەتایەوەو بەهۆی راگەیاندنی بەهێزو ئاوەژووی رژێمەوە شۆڕش وەك دۆخێکی تازە وەك پێویست کاری لە بوونیادی خودی تاکی کورد نەکردبوو بەڵام لەسەرەتای ئەم هەنگاوەیانەوە واتە لە ساڵی "١٩٧٧"ەوە شۆڕش وەك راستی خۆی سەپاندبوو، تواناو چالاکیو ئاسودەیی دەخستە دڵە ترساوو رووخاوەکانەوە سەرلەنوێ خەڵك هەستیان بە بوونی خۆیانو نەتەوە نوێ بووەوە، رژێمیش بۆ بەرگرتن لە شۆڕش دەستی کرد بە راگویزانی گوندەکانو کاولکردنی کێڵگەکان،... لە کاردانەوەی ئەو رووداوانەو دۆخە بابەتیە نوێیەکەدا هونەرمەندانو نووسەران لە شارەکاندا بە بەخششو داهێنانی هونەریو ئەدەبی هەڵوێستی خۆیان دەنواندو لە داهێناندا شۆڕشگێڕی خۆیان ئەدۆزیەوە. بەواتایەکی تر هونەری ئەم قۆناغە بووە جۆرێك لە جۆرەکانی دەنگدانەوەی بارودۆخ لە هۆشیاری تاکی کورداو بەشێوەیەکی دیارو بەرچاو بەشداری چالاكو زیتی لە گۆڕانەکانی شۆڕشو پەرەسەندنیدا کردووە چونکە وەك لەسەرەتاوە وتمان هونەر ببوو بە پەیام و خاوەنی ئەرکێکی کۆمەڵایەتیو شۆڕشگێڕی بوو. لە بەدیهێنانی ئەو ئەرکەشەوە ئاوا گەشەی سەندووە.

هەنگاوی سێیەم: ١٩٨١- ١٩٨٥

أ- دەتوانین ناوی بنێین لە خەم رەخسین:

ئەم قۆناغەو سەرەتاکەی نەك هەر بۆ درامای کوردی تایبەتمەندە بەڵکو بۆ مێژووی عێراقو ناوچەکەیش تایبەتمەندو گرنگە، چونکە سەرەتای بەرپابوونی جەنگی نێوان عێراقو ئێرانە، کە رۆژی ٤ی ئەیلولی ١٩٨٠[٢٢] ئەم جەنگە عێراقی خستە دۆخێکی تایبەتەوە، کە کۆی گشتی دۆخەکە خۆی لە جەنگدا دەبینیەوە هەربۆیە رژێم هەوڵی ئەدا، کە لە کوردستاندا بە شێوازێکی نوێ رەفتار بکاتو خەڵك لەخۆی نەوروژێنێ بۆئەوەی بتوانێ ئاسایشی هەرێمیی خۆی بپارێزێ چونکە تێروانینیان بۆ ئاسایش لەو هەلوێستەوەیە کە بە پاراستنی ئاسایشی ناوەوە دەتوانین ئاسایش بۆ ئەودیو سنووریش دابین بکەین[٢٣] جا لەبەرئەوەی سوپاکەی سەرقاڵی جەنگ بوو لەگەڵ ئێران هەوڵی ئەدا هەندێ نەرمی بنوێنێ لەگەڵ کورددا چونکە بڕوایان وانەبوو، کە ئەمە کێشەی نەتەوەیەکەو پێویستی بە چارەسەر هەیە بەڵکو بە "وەرەقەی هەڕەشە ئامێز" سەیریان دەکرد، کە بەدەست ئیمپریالیستەوە یاری پێ دەکرێت[٢٤] بۆیە وەك چارەسەرێکی کاتیی هەوڵی سڕکردنیان ئەدا تا لە هەلێکی تردا کپی بکەن. هەر بەو نیازەش هەندێ هەوڵیان ئەدا بۆئەوەی خەڵکەکە لە شۆڕش دووربخاتەوەو شۆڕش لە خەڵکەکە تەریك بکات. ئەوکاتەیش لاواز دەبێتو کاریگەری ئەوتۆی نابێت، کە مەترسی بۆ سەر ئەمنی قەومی هەبێت. بۆ ئەو مەبەستەش پلانی دانابوو وە لەسەر ئاستە جیاجیاکانی کۆمەڵ جێبەجێی دەکرد. بەڵام ئەوەی بۆ ئەم باسە گرنگە ئەدەبو درامایە، کە رژێم لەم رووەوە هەوڵی زۆری دا، کە هونەرمەندو نووسەری کورد بەلای خۆیو قادسیەکەیدا راکێشێت*، بەڵام نەکراو هونەرمەندانو نووسەران لە بەرەی گەلدا

---

[٢٢] گۆڤاری رۆشنبیری نوێ، ژ٩٥ ئابو ئەیلوولی ١٩٨٢ ٤ی ئەیلول یادی دووساڵەی جەنگ ل٢.

[٢٣] استراتیجیه الأمن الداخلی، د. فاضل البراك/ دار الحریة للطباعة، بغداد، ١٩٨١، ص٣٨.

[٢٤] نفس المصدر، ص٥٢-١١٤.

* لە ساڵی ١٩٨٢ دا ژمارەیەکی زۆر نووسەرو هونەرمەندیان کۆکردەوە بەو ناوەی، کە بەخشندەیی سەرۆك ئەمانیشی گرتۆتەوەو دەبێ خواستو پێویستیەکانیان دابین بکرێتو یەکەم هەنگاو هەریەکەو◄◄

مانەوەو درامایش زیاتربوو بە پەیامو ئەرکی شۆڕشگێڕانە، بۆیە رژێم بیری لەوە کردەوە، کە ئەم هونەرە پاوانە بکاتو راستەوخۆ بیخاتە ژێردەستی خۆیەوەو لەوێوە دزە بکاتە ناو هونەری کوردیەوە بۆ ئەو مەبەستەش بڕیاری "بڕیاری کردنەوەی تیپی نەتەوەیی درا، کە سەر بە دەزگای سینەماو راگەیاندنی وەزارەت بوو. فەرمانبەرو کارمەندیان بۆ دامەزراند. تیپ کەوتە گەڕو پارەو پولی زۆری بۆ دابین کرا"[٢٥] بەڵام تیپ نە یەکەم بەرهەمو نە دوابەرهەمی بۆ رژێم بوو، یەکەم بەرهەمیان، کە هەبوو نەبوو بوو لە عەرەبییەوە وەرگێڕابووە سەر زمانی کوردیو دوای ئەویش محمدو سێویان پێشکەش کردو دوای ئەویش درامای وەلی دێوانەی پێشکەش کرد، ئەم درامایانەش لەڕووی جەماوەرییەوە سەرکەوتوو بوون ئەیشچوونە خانەی درامای قادسیەو رژێمەوە، هەرچەندە رژێم بۆ خەرجی ئەم درامایانە پارەیەکی زۆر زۆری دابین کردبوو، لەنێوان ٨ هەزار بۆ ١٠ هەزار دینار بۆ هەر دراماییەك، کە ئەوکات هیچ تیپێكو بەرهەمێك شتی وای بەخۆیەوە نەدیبوو، ئەو درامایانەی، کە نەچوونە ریزی درامای هاندانەوە بەڵام بەرپەرچدانەوەی خواستەکانی گەلی کوردیش نەبوو بەڵکو لە ئەنجامدا هەر لە خزمەتی گەلدا بوون چونکە لاکردنەوە لە کەلەپوورو خزمەتی کەلتوری نەتەوە ئامانجێکی تری نووسەرانی کورد بوو لەم قۆناغەدا ئەو درامایانەش هەبوو نەبوو، محمدو سێوی، وەلی دێوانە بەشێك لەو ئەرکانەیان گەیاند، بەکورتی ئەم تیپە هونەریان لەکەدار نەکردو خواستەکانی رژێمیشیان نەهێنایەدی بەپێچەوانەوە بەرهەمەکان سوودیان بۆ گەل هەبوو، لە چاوی رژێمەوە وشەی نەتەوەیی نەتەوەی عەرەبی دەگەیاند بەڵام ئەندامانی تیپەکە نەتەوەی خۆیان مەبەست بوو وشەکە لای ئەمان نەتەوەی کوردی دەگرتەوە. لەگەڵ ئەم تیپەدا کۆمەڵی هونەرو وێژەی کوردی-

---

پارچە زەوییەکیان ئەدرێتیو هەر لەوێدا ناو نووسراوە هەرکەسە ژمارەی پارچە زەوییەکیان دایە بەڵام بۆ دواتر، کە هونەرمەندان چووبووون بۆ تاپۆکردنی زەوییەکانیان مەرجیان بۆ دانأبوون، کە دەبێ بەرهەمەکانیان تەرخان بکەن بۆ قادسیەی سەدام و پورە، تەنها یەك کەس مەرجەکەی قبووڵ نەکرد.

[٢٥] گۆڤاری رۆشنبیری نوێ، ژ٩٥ ئابو ئەیلوولی ١٩٨٢ شێرزاد عبدالرحمن تیپی نەتەوایەتی هەولێر، ل١٠٥.

هەولێر لە چالاکییەکانیدا بەردەوام بوو، لەم قۆناغەدا هەندێ بەرهەمی باشی پێشکەش کرد وەك بووکی بەفری مەهدی ئومێدو کێچەڵەکانی حەمە وەی‌وەی لە نووسینی تەلعەت سامان و قەلاّی دمدمی هەمان نووسەرو مام حسن دەگرێتەوەی جەوهەر کرمانجو لاس‌و خەزاڵی نازم دڵبەندو سورمێ خان لە نووسینی ئەحمەد عەبدوڵڵا، لە سلێمانیش ژمارەیەکی زۆرتر کاری درامی بەرهەمهێنراوە. سەرجەمی بەرهەمی قۆناغەکە لە خۆیدا بەردەوامی بەرەو پێشچوونی قۆناغەکەی پێش خۆیەتی. هەندێ تایبەتی تر دەخەنە سەر تایبەتییەکانی تری درامای کوردی وەك:-

١. بەردەوامیی پەیامدارییەکەی پێشوو وەك لە دراماکانی پێشوودا دراما لە ریزی ئەدەبی بەرگریدا بوو لەم قۆناغەیشدا بەردەوامی بەو هەڵوێستە دراوەو بەڕاستی سیمای گشتی درامای ئەم قۆناغە بەرگرییە.

٢. ئاوڕدانەوەیەکی هۆشمەندانە لە مێژووی کوردو کەلەپوورەکەی‌و تێڕوانینیان وەك سەرچاوەیەك بۆ نووسینی درامای نوێ، وەك فەقێ ئەحمەدی دارەشمانەی تەڵعەت سامان و خەج‌و سیامەند... هتد[٢٦].

٣. دەرکەوتنی تەواوی درامای داستانی‌و بەکارهێنانی بەرنامەکەی برێخت بەشێوەیەکی فراوان‌و بەرچاوو بە رادەیەك ببێتە سەرەتایەك بۆ ئاوڕدانەوە لە ڕێبازە نوێکان‌و دوورکەوتنەوە لە شانۆی لاساییکار وەك لە دراماکانی ڕاپۆرت، دوکتۆر پاڵمی، پۆنتێلاو ماتی، تەنەکە...هتد.

٤. زۆربوونی درامای تایبەت بە منداڵ بۆ نموونە هەر لە ژمارە تایبەتەکەی ڕۆژی کوردستان دا ئەم دەقە درامییانە، کە تایبەتە بە منالْ بلاّوکراوەتەوە وەك گورگی بێشەو هەرد نووسینی سمکۆ ناکام ئۆپەرێتی- ڕووبار نووسینی حەمە فەریق حەسەن. ئۆپەرێتی ژانی دەچلەو فرەهات[٢٧] هەروەها دوو دەقی وەرگێڕانی تایبەت بە منالاّن هەر لەو گۆڤارەدا بلاّوکراوەتەوە ئەمە بێجگە لە زۆر دەقی تر، کە چاپ‌و

[٢٦] ڕۆژنامەی پاشکۆی عێراق. ژ٤١ ك٢ شوبات‌و ئازاری ١٩٨١ یاسین قادر بەرزنجی شانۆگەری کوردی، ل٧.

[٢٧] نووسینی فەهمی کاکەیی، سەوزە نووسینی فاضل قصاب گۆڤاری ڕۆژی کوردستان، ژ تایبەت بە شانۆو چیرۆك، دەقی دراماکان لە ل ٢١-٥٧-٦٢-١٠٢.

بڵاونەکراوەتەوەو لە خوێندنگاکاندا پێشکەش کراون، گرنگیدان بە درامای مناڵ لە قۆناغی پێشوودا لای لێ کرابووەوە بەڵام لەم قۆناغەدا بوو بە دیاردەیەکی هونەریو بەتایبەتی باسی دەکرا*.

٥. گرنگی دانی دەزگاو میدیاکانی راگەیاندن بە درامای کوردی و زۆربوونی بابەتی رەخنەییو ریپۆرتاژی رەخنەیی دەربارەی دراما، بە رادەیەك، کە زۆرینەی ژمارەکانی رۆژنامەی هاوکاریو پاشکۆی عێراقو گۆڤاری بەیانو کاروانو رۆژی کوردستانو گۆڤاری ئۆتۆنۆمیش باسو خواسو ریپۆرتاژیان دەربارەی دراما بڵاوکردەوە بێجگە لە ژمارەیەکی زۆر لە دەقی درامی جا چ خۆماڵی یان ئامادەکراو یان وەرگێڕاوبوون.

٦. گەشەسەندنی وەرگێڕان، کە خزمەتێکی زۆری بزووتنەوەی زانستی دەکات لە بووارەکانی رەخنەو لێکۆڵینەوە، لە لایەنەکانی دراما بەگشتیو درامای کوردی بەتایبەتی، چونکە لەم قۆناغەدا گرنگیەکی تەواو درا بە وەرگێڕانی تیۆرو میتۆدو باسو هەواڵەکانی دراماو وەرگێڕانیان ببوو بە شتێکی گرنگ لە چالاکیە ئەدەبیەکان ئەمە بێجگە لە وەرگێڕانی دەقەکانی دراما، کە دەمێك بوو لای لێ کرابووەوە.

٧. سەرهەڵدانی مۆنۆدراما**، کە شێوازو بونیادو تەکنیکی هونەری خۆی هەیە

---

* نووسەرێك لە گیروگرفتەکانی دراما ئەدوێتو ئەڵێ: گرنگترین گیروگرفت شانۆی مناڵانە، کە تائێستا شانۆییەکی مناڵانی کورد لە گۆڕەپانی شانۆی کوردیدا نییە جگە لە شاری سلێمانی نەبێت، کە بەو دواییە زیاتر گرنگی پێدرا "گۆڤاری ئۆتۆنۆمی، ژ٤، ١٩٨٥، شاهێن نەجمەدین بینەرو شانۆی کوردی ل٦٧".

** مۆنۆدراما Monodrama واتە درامای یەك ئەکتەر: یان ئەو درامایانەی، کە یەك کەسی تێدایە: درامایەکە رەگەزەکانی درامای تێدایەو یەك ئەکتەر پێشکەشی دەکاتو رۆڵەکە دەبینێ یا هەر خۆی دەچێتە ناو دەورەکانەوە "معجم المصطلحات المسرحیه، سمیر عبدالرحیم الجلبی، دار المأمون، بغداد، ١٩٩٣، ص ١٥٥-١٥٦" ئەم هونەرە بۆ یەکەمجار لە ساڵەکانی کۆتایی چەرخی هەژدەهەمداو لەنێوانی ساڵانی ١٧٧٥ و ١٧٨٠ وە لەسەر دەستی ئەکتەری ئەڵمانی براندز لەدایکبووە "٤ مسرحیات مونودراما تألیف أمین بکیر، تقدیم د. عبدالعزیز حمودە، مرکز العربی للثقافة والعلم، بیروت، ص٦.." لەناو کوردەواریشدا ریشەی ئەم هونەرە زۆر لە ساڵی ١٩٧٤ کۆنترەو وەك لە باسەکەی د. شکریە رسولدا "ئەحەی کوڕنو قارەمانی گاڵتەوگەپو ئەکتەری شاری◄◄

له جۆرەکانی تری درامای جیادەکاتەوە، هەرچەندە دەرکەوتنی ئەم هونەرە بۆ یەکەم جار لە مێژووی درامای کوردیدا دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ١٩٧٤، کە عەبدوڵا سەراج دەقی مۆنۆدرامای "ئایا هەموو شێتین؟ی بڵاوکردبۆوەو نووسیبووی چیرۆکێکی شانۆگەرییە لە یەك پەردەدا"[٢٨] بەڵام گشت بنەماکانی مۆنۆدرامای تێدایەو دیارە نووسەر ئەوکاتە لەڕووی تیۆرییەوە شارەزای ئەم هونەرە بووە*، کە یەك پەردەیەو دواتر شارەزایی پەیدا کردووەو زانیویەتی، کە ئەم دەقە دەچێتە خانەی مۆنۆدراماوە، ئەوە سەرەتای ئەو هونەرەیە لە مێژووی درامای کوردیداو ئیتر ناوبەناو مۆنۆدراما لە گۆڤارو ڕۆژنامەکاندا بڵاوکراوەتەوە خۆماڵیو وەرگێڕاویش، بەڵام لەم قۆناغەدا نووسینو وەرگێڕانی دەقی مۆنۆدرامایە، ئەم جۆرە درامایە بوو بە دیاردەیەکی بەرچاوو

سلێمانی، د. شکریە رسولە دەستنووس، دەردەکەوێت ئەحەی کوڕنو گەلێ جار مۆنۆدرامای پێشکەش کردووە لەناو بازاڕو سەیرانو بۆنەکاندا یان لە دیوەخانی میرو گەورە پیاواندا بە نواندنو تمپیل بابەتێکی گاڵتەئامێزو پێکەنیناوی پێشکەش کردووە، ئەمەیش سەرەتای ئەم هونەرەیە لە ئەدەبی کوردیدا..." تێبینی "هەرچەندە ئەم هونەرە بە درامای یەك کەسی ناسراوە بەڵام لەم دواییەدا پسپۆڕانی شانۆی جیهانی پێناسەیەکی نوێی هونەری مۆنۆدرامایان کردووەو دەڵێن:- مۆنۆدراما بریتییە لە خۆگوتار "مۆنۆلۆج"ێك لەلایەن یەك کەسی سەرەکییەوە گۆدەکرێت، ئەم پێناسەیە مەرج دانانێ بۆئەوەی، کە لە مۆنۆدرامادا تەنها یەك کەس دەربکەوێت بەڵکو دەشێ، کە لەگەڵ کەسە سەرەکییەکەدا چەند کەسێکی تر دەربکەون بەڵام هیچیان قسە ناکەن تەنها کەسە سەرەکییەکە نەبێت.! لەڕووی مێژووییەوە ئەم پێناسەیە گرنگە چونکە زۆر دەقی دراما هەن، کە لەمەوپێش نەخراونەتە خانەی مۆنۆدراماوە بەڵام ئێستا بەپێی ئەم پێناسەیە وەك مۆنۆدراما ڕێکدەخرێت.." بروانە فی المسرح السویدی المعاصر. د. فاچل جاف، ١٩٩٩، سوید، ص ١٧٢.

[٢٨] گۆڤاری بەیان، ژ١٢ ١٩٧٤، عبدالله سراج، ئایا هەموو شێتین؟ ل٢٨-٢٩.

* چیرۆك نووس عبدالله سراج دەڵێت: لە ساڵی ١٩٧٣ دا شانۆنامەی ئایا هەموومان شێتین؟ بڵاوکرایەوە دوایی بۆم ڕوونبۆوە، کە ئەوە مۆنۆدرامایە پێشتر نەمدەزانی، کە ئەوە مۆنۆدرامای پێدەڵێن، ئەوەیش یەکەمین مۆنۆدرامایە لە کوردیدا، دووەمین مۆنۆدرامای کوردیش بەناوی قەفەسە هەر من نووسیومە.. "گۆڤاری رامان، ژ١٨، ٥/٢/١٩٩٧، پەیڤینی ئازاد عبدالواحد گفتوگۆ عبدالله سراج، ل٧٦. جێگەی سەرنجە دەقەکەی ساڵی ١٩٧٤ بڵاوکراوەتەوە نەك ١٩٧٣ وەك نووسەر لەو گفتوگۆیەدا دەڵێت، هەروەها بەناوی ئایا هەموو شێتینەوە بووو نەك ئایا هەمووومان شێتین.

له بزاڤه‌كه‌دا گرنگی تایبه‌تی پێدرابوو گه‌شه‌ی سه‌ند به‌ راده‌یه‌ك بووبه‌ یه‌كێك له‌ تایبه‌تیه‌كانی بزووتنه‌وه‌ی شانۆی كوردی، هه‌روه‌ها "دیارده‌یه‌كی به‌رچاوی درامای عێراقی بوو له‌م قۆناغه‌دا، ئه‌م جۆره‌ درامایه‌ له‌ ئه‌ده‌بی عه‌ره‌بی عێراقیدا بووبه‌ دیارده‌یه‌كی به‌رچاو"[29].

٨. خالێكی تر له‌ تایبه‌تیه‌كانی دراما له‌م قۆناغه‌دا خۆسه‌پاندنه‌، واته‌ دراما خۆی سه‌پاند به‌سه‌ر ناوه‌نده‌ رۆشنبیرییه‌كه‌دا ئه‌وه‌یش به‌زۆری‌و چالاكی به‌رهه‌مه‌كان، بۆیه‌ ده‌بوو له‌ بوواره‌ رۆشنبیرییه‌كاندا ئاوڕی لێبدرێته‌وه‌و دیدارو كۆبوونه‌وه‌ی له‌سه‌ر بكرێت، چونكه‌ ئه‌و بابه‌تو لێكۆڵینه‌وانه‌ی، كه‌ له‌ چه‌ند ساڵی رابردوودا له‌ گۆڤارو رۆژنامه‌كاندا بڵاوكرابوونه‌وه‌ وه‌ك زه‌خیره‌یه‌كی زانین له‌ بزاڤه‌كه‌دا چڕبۆوه‌و ئیتر له‌وه‌ ده‌رچوو، كه‌ به‌ وتارێك لێره‌ یا سیمینارێك له‌وێ بتوانرێ وه‌ڵامی پرسیاره‌كان بدرێته‌وه‌، چونكه‌ دراما له‌ وتاری رۆشنبیریی كورددا پێویستی به‌ بووارێكی فراوانتر هه‌بوو تا دیدگاكانی تیا روون بكرێته‌وه‌و سه‌رنج‌و بۆچوونه‌كانی تیا بخرێته‌ڕوو بۆیه‌ سازدانی دیدار یان فیستیڤاڵێكی تایبه‌ت به‌ دراما ببووه‌ پێویستییه‌كی هه‌نووكه‌یی، چونكه‌ له‌دوای فیستیڤاڵی یه‌كه‌می هونه‌ری كوردی‌یه‌وه‌، كه‌ ساڵی ١٩٧٤ سازكرا ئیتر چالاكیه‌كانی كۆڕگێڕی نه‌هاتبووه‌ ئاراوه‌ تا ئه‌م قۆناغه‌، ئه‌وه‌بوو له‌ "١٠/٢٦ تا ١٩٨٥/١٠/٣٠ زنجیره‌ لێكۆڵینه‌وه‌ی شانۆو ئه‌ده‌بی شانۆ له‌لایه‌ن ده‌زگای رۆشنبیری‌و بڵاوكردنه‌وه‌ی كوردییه‌وه‌، له‌ شاری هه‌ولێر سازكرا، ١٨ باس‌و لێكۆڵینه‌وه‌ی تێدا پێشكه‌شكرا، ده‌رباره‌ی شانۆو ئه‌ده‌بی شانۆ"[30] ئه‌مه‌ش سه‌ره‌تایه‌كی باش بوو بۆ له‌یه‌كگه‌یشتن‌و نزیكبوونه‌وه‌ی دیدگاكان‌و سازدانی چالاكی زیاترو هه‌وڵدان بۆ سازدانی دیدارو فیستیڤاڵی تر له‌ داهاتوودا.

[29] جریده الجمهوریه، ع ٦٩٣٤، الاحد ١١ ایلول ١٩٨٨، حسین الانصاری، لا غبار- للاحد مونودرام، ص ١٠.

[30] گۆڤاری به‌یان، ژ١٥٧ ته‌مموزی ١٩٨٩، مه‌غدید حاجی بزوتنه‌وه‌ی شانۆگه‌ری كوردی له‌نێوان واقیع‌و ئه‌زموونگه‌ریدا، ل١٨.

٩. ئەتوانین لە ئاکامی ئەو تایبەتیانەی لەم قۆناغەدا بڵێین: درامای کوردی خەریکە لە خەم دەڕەخسێ، بۆیە ئەم ماوەیەشمان ناونا هەنگاوی لە خەم رەخسینی درامای کوردی.

قۆناغی دووەمی گەشەسەندن: ١٩٨٦- ١٩٩٥

هەنگاوی یەکەم: رۆژگاری زێڕین لە ١٩٨٦-١٩٩٠

رەنگە کەس نەبێ لە ئاستی تایبەتیەکانی درامای ئەم قۆناغەدا تووشی سەرسوڕمان نەبێت چونکە رۆژگارێ، کە ئەم هەنگاوەی درامای کوردی پیا تێپەڕ بووە رۆژگاری نەهامەتی مێژوویە کەچی دراما دەچێتە رۆژی زێڕینەوە، سەرەتای هەنگاوی یەکەمی ئەم قۆناغە سەرەتای جەنگی عێراق- ئێران بوو، لە ناوەڕاستی ئەم هەنگاوەدا جەنگ دەوەستێتو دەستپێکردنی جەنگێکی تر کۆتایی بەم هەنگاوە دێنێ، ئەوە بوو، کە جەنگی عێراق- ئێران وەستا "رۆژی ١٩٨٨/٨/٨ ئێران قایل بوو بەپێی بڕیاری ژمارە ٥٩٨ی ئەنجومەنی ئاسایش شەڕ رابگرێت، عێراقیش لە رۆژی ١٩٨٨/٨/٦دا قایل بوونی خۆی بەو بڕیارە راگەیاندبوو رۆژی ١٩٨٨/٨/٢٠یش ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی بڕیاری دا تەقە بووەستێت"[٣١] بەڵام ئەم ئاشتییە مەینەتییەکانی گەلی عێراقی نەگۆڕی چونکە شەڕی کوردو رژێم لەلایەکو لووت بەرزیو لەخۆبایی بوونی سەرانی رژێم دان جیرکردنەوەی لەمولەو بارودۆخی هەر لە پشێویدا هێشتبووەوەو ئەو واهیمەی سەرکەوتنەی، کە رژێم تێیدا دەژیا رۆژ بە رۆژ زیاتر خولیای شەڕی دەکردن، ئەم خولیایەش خستنیە سەر رێگەی کوێت* بە پەلاماردانی کوێت شەڕێکی تر

---

[٣١] گۆڤاری بەیان، ژ١٥٧، تەمموزی ١٩٨٩ دڵشاد ئەیوب سەعید ١٩٨٨/٨/٨ رۆژی سەرکەوتنو ئاشتییە، ل٥.

* "رۆژی ٢/ئاب/١٩٩٠ ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش لە بەغداد بەیاننامەیەکی دەرکردو تیایدا وتوبووی، کە دەستەیەکی لاوی باوەڕبەخۆهێناو کودەتایان بەسەر رێژیمی کوەیتدا کردوو داوای پاڵپشتیو یارمەتیان لە عێراق کردو ئێمەیش چووین بە دەنگیانەوە تا ئاسایش بپارێزین". بڕوانە رۆژنامەی ئاسۆ، ژ٥٣ ١٩٩٠/٨/٤ بەیاننامەی ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش ل١.

هەڵگیرسا، لەنێوانی ئەم دوو جەنگەیشدا رژێم بەردەوام بووە لە بەکارهێنانی چەكو هێزی سەربازی دا دژی گەلی کوردو چەند کردەوەیەکی نامرۆڤانەو کۆمەڵ کوژیان دژی رۆڵەکانی کورد ئەنجامداو هەزاران کەسیان سەرەونگوم کرد، تەنانەت لەو کەسانەیش پەیوەندی راستەوخۆیشیان لەگەڵ شۆڕش نەبوو تاکە تاوانیان ئەوەبوو، کە کوردن، بۆنمونە "هێزێکی حەرەس جمهوری لە بەغداوە نارد دەوری ئۆردوگاکانی قوشتەپەو بەحرکەیان گرتو هەر پیاوێکی بارزانیان بەردەست کەوت لە گەنجو لە پیر هەموویان گرت"[٣٢]، ئێستایش ئەو هەزاران کەسە سەرو سۆراغیان نییە، وە کردەوەکانیان گەیشتە رادەیەکی بێ شەرمیو درندانەی وەها، کە یەکێ لە سەرکردەکانی سوپا بە بڵاوکراوە بە کەرتەکانی سوپاکەی راگەیەنی، کە "بڕیاریان داوە، کە شەرەفو سامانی تێکدەرانو کەسوکاریان ببەن بۆ خۆیان"[٣٣] کار بەوەشەوە نەوەستا، گازی کوشندەو چەکی کیمیاویشیان کرد بەسەر کورددا، ئەمە بارودۆخێکی هێندە ناهەموارو ناسازبوو مەگەر کۆمەڵگایەکی وەك خەڵکی کوردستان بتوانن خۆیانی لەبەر رابگرن، بەڵام گەلی قاڵبووی بۆتەی خەبات دەتوانێ لەگەڵ بارودۆخەکاندا خۆی بگونجێنێو بە شێوازێکی نوێ ئاوێتەی رووداوەکانی ببێتەوەو بنەماکانو خۆپاراستنو مانەوەی خۆی لە بوارە مێژووییەکەدا دیاری بکات ئەمەیش لەسەر ئاستی جەماوەری، کە نەستی کۆرۆڵی سەرەکی تیا دەتوانێ، رووناکبیر لە کاردانەوەی رووداوەکاندا بەرجەستەی دەکات. بەشێوە رەسمییەکەیش پارتو رێکخراوە رامیاریو کۆمەڵایەتییەکان دەیکەنە بەرنامەی کارو دروشم، دەربارەی خەباتی نەتەوەیی گەلی کوردیش لەم قۆناغەدا گرنگترین ئەرکێ ئەنجام بدرێت ئەرکی پاراستنو پامالی نەکردنی بنەما کۆمەڵایەتیو رۆشنبیرییەکانی نەتەوەکەیە بۆئەوەی لە بوارێکی ترو گۆڕانکارییەکی تری مێژوودا ئەو بنەما پارێزراوانە ببنە وەڵامی سەردەمەکەو وەك فاکتەرێکی سەرەکی بەرنامەی کاری نوێ بەکاربرێن، ئەمەیش پرۆسەیەکی ئەبستمۆلۆجیو بەرنامەی هۆشمەندانەی ئەو جەماوەرەو توێژە رووناکبیرەیە، کە دەبێ بەرنامەی رێنیسانس ئامادەو جێبەجێ بکاتو لە وتاری رۆشنبیریی خۆیدا پرۆسەکە بکاتەوە، رەفتارو هەڵوێستی هەنووکەیی

---

[٣٢] پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن، نەوشیروان مستەفا ئەمین، چ٢، سلێمانی، ١٩٩٨، ل٣٢٢.

[٣٣] هەر ئەو سەرچاوەیە، ل٣٣٠.

جەماوەری لێ بەرهەم بهێنێ..! ئەمیش وتاری رووناکبیری سەردەمەکە بوو، کە هەر لە هەناوی رووداوەکانەوە بە مێژوو کردنەوەی واقعی بەرجەستە کردو توانی بوون وەك راستییەکی رەها رابگرێتو لەو کێشەو ململانێیەدا گرەوەکە بەرێتەوە... ئەمەیش لە تێڕوانینی ساکارو سەرپێیدا جۆرێکە لە مەحاڵو دژواری کەچی راستییەکە ئەوەیە، لە سەردەمێکدا سەنگەرەکان تێکدەشکێن کۆشکەکان دەڕمێن گوندەکان کاول دەکرێن کەچی لە ساتەوەختێکی مێژوویی بەرامبەردا جوانترین تابلۆو قەشەنگترین پەیکەرو ناسکترین پارچە مۆسیقاو خۆشترین گۆرانیو سەرکەوتووترین چیرۆكو رۆمانو پارچە هۆنراوەو دراما لەدایك دەبێت، کە نەك دۆست بگرە ناحەزیش ناتوانێ نکۆڵییان لێ بکات. ئەمە رواڵەتی گشتیی ئەم قۆناغەو رۆشنبیرییو شارستانییەتی گەلی کوردە لە کوردستانی عێراق، لەگەڵ هەر جۆرێکی هونەرو ئەدەبیشدا هەڵوێستەیەك بکەین بە ئاسانی راستی ئەو بۆچوونەمان دەسەلمێتو بەپێی پێویستیش ئێمە لەگەڵ دراما درێژە بەم باسە دەدەین بەو مەبەستەی روونی بکەینەوە، کە درامای ئەم سەردەمە لە چ ئاستێکدایە..؟ جا پێش ئەوەی خۆمان دۆخەکە هەڵسەنگێنین بۆ زیاتر دڵنیابوون سەرنجی هەڵسەنگاندنی شارەزایانی عەرەب پسپۆڕانی ئەدەبو رۆشنبیریی عێراق تۆمار بکەین وەك رەخنەسازی درامای عەرەبی د. کمال عید* لە وەڵامی چەند پرسیارێکدا درامای کوردی هەڵئەسەنگێنێ وە دەربارەی فیستیڤاڵی چوارەمی پەیمانگای هونەرە جوانەکانی سلێمانی** دەڵێت: "چوارەم فیستیڤاڵی شانۆیی لە

---

* د. کمال عید: دەرهێنەرێکی شانۆییە نزیکەی ٢٥ بەرهەمی شانۆیی بۆ شانۆی نەتەوەیی میسری دەرهێناوە لە قاهیرەو شارەکانی تری میسرو یەکەم کەس بووە دراماکانی چیخۆفو گۆرکیو میللەرو برێختی بە شانۆی میسری ناساندو خاوەنی ژمارەیەکی زۆرە لە کتێبی هونەریو زانستی وەك المسرح الاشتراكى، دراسات فى الادب والمسرح، رؤيه جديده في الدراما، الدراما الاشتراكيه فى مصر، المسرح بين الفكره والتجريب، جماليات الفنون، علم الجمال المسرحى، تاريخ وتذوق الموسيقى ئەمە بێجگە لە ژمارەیەکی زۆر وتارو لێکۆڵینەوەی رەخنەیی، کە لە رۆژنامەو گۆڤارە عەرەبییەکاندا بڵاوی کردۆتەوە.

** فیستیڤاڵی چوارەمی پەیمانگای هونەرە جوانەکان لە سلێمانی لە ٥/٣ – ١٩٩٠/٥/١٠ سازکرا. کارتی رێنمایی فیستیڤاڵ.

سلێمانی بووبە نەریتێکی باشی شانۆیی کوردی، هەرچەندە یەکەم جارە بە ئامادەبوون لەم فیستیڤاڵە شەرەفمەند ئەبم، بەڵام فیستیڤاڵەکە وردبینیو ڕێكو پێکی ئامادەکاری پێوە دیاربوو لە نمایشو کۆڕەکاندا، ئەوەیش بەلای منەوە گرنگە بۆ ئەم فیستیڤاڵانە، هەروەها بۆچوونە ڕەخنەییەکانیش تا ئەمڕۆ، هەواڵدەری ڕاستییە زانستییەکانو ڕاستگۆیین. دوور لەو خاترو خۆترەی، کە بۆتە ئافاتی فیستیڤاڵە عەرەبییەکانمان... تا ئەمڕۆ هەموو نمایشەکانم بینی، کە شانۆی کوردی پێشکەشی کردوین نمایشی چاكو جۆراوجۆر بوون لە جۆرە جیاجیاکانی دراما. لەم نمایشانەدا هەبوو، کە تازەکردنەوەی هاوکێشەی هۆشمەندانەی بەکارهێنابوو تا ئەوپەڕی توانایش دوور لە لادان، داهاتووی شانۆی کوردی- ڕپۆرتوار-ەکەی دیاری دەکات، کە بریتییە لەو لێکۆڵینەوانەی، کە لە هەموو زانیارییە هونەرییەکانو لایەنە مرۆڤایەتییەکانو ئەمیشم لە نمایشەکانی ئەم فیستیڤاڵەدا بینیو ئەوەیش زانیاری پسپۆڕییەکان زیاتر دەکاتو تەکنیکی ئەکتەرو دەرهێنەرو هونەرییەکان دەگەشێنێتەوە... هونەرمەندی شانۆکاری کوردی توانای ئەوەی هەیە ئەو کارە گرانانە بەسەر بکاتەوە، کە شانۆیەکی پتەو دروست دەکاتو پسپۆڕیی ئەکتەرەکان زیاتر دەکات، بەتوانایان دەکات لە بەرەوڕوو بوونەوەی هەموو جۆرەکانی درامادا.. ڕەنگە جەماوەری شانۆی کوردی وەك بینیم خۆشەویستی ئەوینی هەیە بۆ شانۆ هۆکاری سەرەکی بێت لە بەرزکردنەوەی هونەرمەندی کورددا بەرەو ئاستە بەرزەکان بە بەردەوامی جەماوەر لێرە پەرۆشییەکی وای هەیە بۆ شانۆ کەلە هیچ پارچە زەوییەکی عێراقی برادا نەمدیووە"[٣٤]. د. کمال عید نووسەرێکی ئەکادیمییەو نووسینەکانی بەهایەکی زۆری هەیە لەناو ڕۆشنبیرو دراماناسی عەرەبداو ڕێی تێناچێت ئەم قسانەشی بەبێ بنەمایەکی زانستی کردبێت بۆ درامای کوردیش شانازییە، کە مامۆستایەکی هونەر ئاوا هەڵیسەنگێنێ بەتایبەتی ئەگەر لەپاڵ دەنگەکەی ئەودا هەندێ دەنگی تریش هەبن، وەك ڕەخنەسازی عێراقی د. فاضل ثامر لەبارەی فیستیڤاڵەکەوە وتی: "فیستیڤاڵەکە دیارخستنێکی شانۆییو ڕۆشنبیریی ڕێكوپێكو تەواوبوو توانی وێنەیەکی وردو سەرتاپاگیری ڕیالیستیانەی بزووتنەوەی شانۆی کوردیمان

[٣٤] جريده العراق الخميس ٢٤/ئایاری/١٩٩٠ يوسف الحيدري حوار مع الناقد المسرحي الدكتور كمال عيد، ص١١.

پێشکەش بکات... هەر بەم بۆنەیەوە بە هەلی دەزانم، کە پیرۆزبایی لە پەیمانگای هونەرە جوانەکانو هەموو ئەو هونەرمەندو شانۆکارانە بکەم، کە هاوبەش بوون لە سەرکەوتنی ئەم چالاکییەدا.. ئەتوانم بڵێم، کە نمایشەکان ئەوە دووپات دەکەنەوە، کە ئەزموونی کورد لە شانۆدا پێشکەوتووە بۆ هاوتەریب بوونی شانۆی عێراقیو عەرەبی دەڕوانێت. وە لە نمایشەکانیشدا ڕێڕەوە ئەکادیمیو کلاسیزمییەکانو ئەزموونگەرییە نوێکانیش هەبوون هەروەها هەندێ ڕێڕەویش سودیان لە تەکنیکی شانۆی ئاهەنگسازی یان شانۆی تەماشاکردن یا تەکنیکی شانۆی داستانی یا شانۆی وێنە وەرگرتبوو."[35].

ابراهیم عیسی ڕۆژنامەنووس دەڵێت ".. نابێ ئەوەمان بەسەردا تێپەڕبێت، کە دەست ڕاکێشان بۆ ئەو بۆچوونە درەوشاوەیەی، کە جەماوەر لە ناخماندا تۆماری کردو بە وریاییەوە ئامادەبوونی خۆی تۆماردەکرد لە چاودێری کردنی نمایشەکانو کردنەوەی دەروازەی دایەلۆگو تۆمارکردنی سەرنجەکانیاندا،... ئەو واتا شاراوەیەی لەودیو گوتەی جەماوەرییەوە هەیە، جەماوەرە زۆرو تینوەکەی شانۆی جاد، کە لەگەڵ چێژیاندا لە ناوچەیەکی هۆشمەندیدا دێتەگۆ، پەردەی لەسەر لادەباو واتاکەمان بۆ روون دەکاتەوە، پێکەوە لکانی راستەوخۆ روودەدات لە بەینی جەماوەرو ئەکتەردا بەمەبەستی لکاندنێکی پتەو.."[36]. ئەم پەیوەندییە گرنگەی نێوان هونەرمەندو جەماوەر، کە دراماو هونەرەکانی دروستیان کردووە* بەڕاستی ئەوە دەردەخات، کە دراما بووە بە پێویستی هۆشمەندانەی خەڵکەکە، چونکە تەنها بۆ کات بەسەربردنو چێژوەرگرتنێکی کاتی نایەتە شانۆ، بەڵکو وەك نووسەر دەڵێت بە وریاییەوە چاودێری کاتەکان دەکاتو بە پەرۆشە بۆ بینینو هاوبەشی هەڵسەنگاندنەکانیش دەکات، ئەمەیش سەرنجی زۆربەی

---

[35] نفس المصدر، علی کریم حسن اراو فی مهرجان المسرح الکردی الرابع فی السلیمانیه، ص١١.

[36] المصدر السابق، زاویة فنون الکتابه اسماعیل عیسی، مهرجان المسرح الکردی الرابع، ص١١.

* ڕەخنەسازی شانۆی عێراقی حسب الله یحیی دەربارەی ئەم دیاردەیە، کە لە یەکەم فیستیڤاڵی شانۆیی هەولێردا دیبووی دەڵێت: "ئەوەی، کە سەرنج ڕاکێشەو مایەی دڵخۆشی و شانازییشە ئاپۆرە بەستنی جەماوەرو کۆبوونەوەی جەماوەرە لە دەوری شانۆکەو هروژمی بە پەرۆشیانە بۆ بینینی نمایشەکان". بڕوانە گۆڤاری کاروان ژمارە ٧٠ ك١ ١٩٨٨ حسب الله یحیی مهرجان اربیل المسرحی الاول، مسرح جاد یبحث عن فعله الحي، ل١٥٥.

ئەو نووسەرانە بوو، کە ئامادەی فیستیڤاڵەکە بوون وەك سلیم الجزائری، کە دەڵێت: "ئەوەی سەرنجی راکێشام گفتوگۆی جوانو توانای پرشنگدارانەتانە بە هۆشیارییەوە"[٣٧].. ریپۆرتاژە رۆژنامەگەرییەکانیش ئاوا تۆماریان کردووە: "یەکێك لە دیاردە جوانو بەسوودەکانی میهرەجانەکە، لێدوانو گفتوگۆ بوو لەسەر ئەو بەرهەمانەی پێشکەش دەکران.. مایەی دڵخۆشییە، کە ژمارەیەکی زۆر بەشداری تێدا دەکرد، کە ئەمەیش نیشانەی هۆشیاریو بایەخو گوڕی هونەرییە لە سلێمانیدا، کۆبوونەوەی جەماوەر هەر لە سەعات ٩ی بەیانیداو پڕبوونی هۆڵی رۆشنبیری جێی سەرنجی میوانەکانی بەغداو هەولێرو شارەکانی تر بوو..."[٣٨] دیارە ئەو پەرۆشییەی جەماوەر بۆ شانۆکە دیاردەیەکی زەقەو هێندەی خودی بەرهەمەکان سەرنجی چاودێر بەلای خۆیدا رادەکێشێتو بووەتە مایەی گفتوگۆ لەسەرکردن، هەر لە خۆڕاو بەبێ بنەماو هۆکار نییە. بێگومان هۆکاریش دوو لقی لێ دەبێتەوە یەکێکیان دەچێتە جیهانی دراماو وابەستەی خودی درامایە ئەوی تریان دەچێتەوە بۆ جیهانی بینەرەکەو ئەو حاڵەتە تاکییەی مرۆڤی کورد، کە باسمان کردو وتمان دەیەوێت، کە وەڵام دانەوەی وتاری ئەبستمۆلۆجی خۆی پێك بهێنێو تیۆریزەکانی وتارەکەی خۆی بەرجەستە بکات، لەبەرئەوەیش داهاتووی دۆخێکی وەستاوە لەبەردەم دروستکردنی وتاری سەربەخۆدا تووشی رامان بووە پەنا دەباتە بەر وەرگرتنو گواستنەوەی وتاری ئامادەکراوی لایەکی تر لە نزیکترین سەرچاوەوە بۆ خودو مێژووی کۆ دەگەڕێتەوەو وتارەکانی ئەو سەرچاوانە دووبارە دەکاتەوە چونکە تیۆرە ئامادەکراوەکان بەدەنگ ویستی دەستە پاچەی تیۆریزە کردنەکەیەوە دێنو هیچی پێ دروست نەکرێت بۆ دروستکردنەوەی ئەوان دڵی خۆی خۆش دەکات، ئەمەیش هۆیەکی گرنگە بۆ ئاپۆرەی جەماوەر لەدەوری شانۆ ئەگەر خواستەکەیش نەدۆزێتەوە وردە وردە لێی دووردەکەوێتەوە، بۆیە بەرپرسیاری گرنگ لە ئەستۆی هونەری کوردیدا دەمێنێتەوە، ئەو بەرپرسیارییەش، کە درامای

---

[٣٧] رۆژنامەی پاشکۆی عیراق، ژ٣١، ١٩٨٨/٤/١٣ شەهاب عوسمان فیستیڤاڵی شانۆی پەیمانگای سلێمانی گەشانەوەی شانۆی هاوچەرخی کوردییە. ل٤.

[٣٨] رۆژنامەی پاشکۆی عیراق، ژ٣١، ١٩٨٨/٤/١٣ شەهاب عوسمان فیستیڤاڵی شانۆی پەیمانگای سلێمانی گەشانەوەی شانۆی هاوچەرخی کوردییە. ل٤..

کوردی ئەم قۆناغەی هێناوەتە جۆش‌و خرۆشی گەڕان بەدوای چەمك‌و شێوازی نوێدا ئەو گەڕانەیش پرسیارێك دەخاتە بەردەم رووناكبیرو پسپۆڕان‌و لەسەر زاری نازك الاعرجییەوە دەردەبڕێت دەڵێ: "ئایا راستە بڵێین فیستیڤاڵی سێهەمی پەیمانگای هونەرەجوانەكانی سلێمانی بە پلەی سەرەكی ئەزموونی بەخۆیەوە دی، وە نمایشەكانی فیستیڤاڵی ئەمساڵ بە پلەی سەرەكی ئەزموونی بەخۆیەوە دی... لە بەردەوامی قسەكانیدا ئاوا دیاردەكە هەڵدەسەنگێنێ تەنها ئارەزووی خودیی هونەرمەند بۆ گەڕان‌و دۆزینەوە تاكە هاندەری بەرەو ئەزموون چوون نییە، لەوانەیە ئەزموون بۆ وەڵام دانەوەی ئەم هاندەرانە بێت، كە لە ویست‌و ئارەزووی هونەرمەند بەدەرن وەك كەمیی دەقی تۆكمەو باش یا كەوتنە ژێر كاریگەری ئەزموونێكی شانۆیی تەواو نەبوو، یا كەوتنە ژێر كاریگەری مامۆستایەك لە مامۆستاكانی، یان پێویستیەكانی گەیاندن، كە بەهۆیەك لە هۆكانەوە زمان لە ئاستیا دەستەوسان دەبێت، یان لەوانەیشە تەنها حەز بە جیاكردنەوە بێت‌و هیچی تر، لەهەموو حاڵەتێكدا دەبێ ئاگامان لەوەبێت، كە ئەركی ئەزموون ئەوەیە، كە دەبێ هونەرمەند بگوێزێتەوە بەرەو پیادەكردنی تاقی كردنەوەو گەڕان بۆ رەسەنێتی، گەر ئەزموونیش نەگەیشتە ئاسۆگەی رەسەنێتی ئەوا دەكەوێتە بەر لافاوی ناوەكانەوە بەبێ ئەوەی پێگەیەكی چەسپیوی هەبێت لەسەر بنەمای شانۆیەكی تۆكمە.."[٣٩].. ئەمانە تەنها باری سەرنج‌و دیدی ئەو شارەزایانە بوو لە ئاكامی یەك فیستیڤاڵی هونەرییەوە، ئەگەر سەرنجی بۆنەو چالاكییەكانی[*] تریش بدەین زۆر لەوە زیاتریش دیدو باری سەرنجیان لێ كۆدەبێتەوە وە ئەمە بێجگە لەو سەرنج‌و هەڵسەنگاندنانەی لە كۆڕو سیمینارەكانی ئەو فیستیڤاڵەدا دەریان بڕیوەو بە نووسین بڵاویان نەكردۆتەوە وەك رای "محمود ابو العباس وهانی هانی ومحمد بدری

---

[٣٩] جریدە الجمهوریە، عدد ٧٥٥٢ الخمیس ٢٤/ئایار/١٩٩٠ نازك الاعرجی، التجربە والتجریب فی عروض المسرح الكردی، ل٧.

[*] وەك دیداری یەكەمی شانۆی كوردی، كە لە ناوەڕاستی ساڵی ١٩٨٨دا سازكراو جەماوەرێكی زۆر ئامادەی كۆڕەكانی دەبوون لە هۆڵی رۆشنبیری سلێمانی لەماوەی هەر چوار رۆژەكەی فیستیڤاڵدا بە بەیانیان‌و ئێوارانیش. بڕوانە جریدە العراق، ع ٣٨١٠، ٢ی ئاب ١٩٨٨ یوسف حیدەری "علی هامش ملتقی المسرح الكردی الاول، ص٥".

وكەمال غەمبارو ئەحمەد سالار"[٤٠] جا ئێستا بە دڵنیاییەوە ئەم سەردەمە بە زێڕین بزانین بۆ درامای كوردیو گەشەسەندنیو ئەو گەشەسەندنەیش درامای كوردی گەیاندە ئاستێك مەگەر رادەی گەشەسەندن تەنها لەنێوان سالآنی ١٩٧٠ بۆ ١٩٧٥ بەم جۆرە بووبێت، جیاوازی سەرەكیش لەنێوان گەشەسەندنی ئەم دوو قۆناغەدا ئەوەیە، كە گەشەسەندنی یەكەمیان لە ئاكامی هێمن بوونەوەو ئاسودەیی قۆناغە مێژووەكەوە بوو و ئەمەی دووهەمیان پشێویو جەنجاڵیو دڵەڕاوكێی قۆناغە مێژوویەكە هۆكاری سەرەكی گەشانەوەیەتی، قۆناغێكی زێڕینیش ئەوە هەڵدەگرێت، كە هەڵوێستەیەكی زێڕینی لە ئاستدا بكرێتو تایبەتییە بریسكەدارەكانی بناسرێتەوە:

تایبەتییەكانی درامای ئەم قۆناغە:

ئەم قۆناغە، كە زێڕینە بەتایبەتییەكانی زێڕین بووە، كە لەم خاڵانەدا كۆدەبنەوە:

١. زۆربوونی بەرهەم بە رادەیەكی بەرچاو، ژمارەی ئەو بەرهەمانە، كە لەم پێنج ساڵەدا پێشكەش كراوە چ بە چاپو بڵاوبوونەوە یا نمایش بێت لە هی هەر قۆناغێكی تر زیاتر، بۆ نموونە گۆڤاری كاروان لەو ساڵەدا ژمارەیەكی زۆر دەقی خۆماڵیو ژمارەیەكیش دەقی وەرگێڕاو یا ئامادەكراوی بڵاوكردۆتەوە، گۆڤاری بەیانیش بەهەمان شێوە، ئەمە بێجگە لە گۆڤاری رۆژی كوردستانو نووسەری كوردو رۆشنبیری نوێ** و..هتد.

٢. چڕبوونەوەی پەیامدارىو بەرجەستەكردنی پەیامەكە لە ناوەرۆكی دەقە دراميیەكاندا.

٣. گرنگیدانێكی زۆر بە تاكی كورد و بەرجەستەكردنی كێشەكانی ژیانی رۆژانەی ئەو تاكە وەك لە دراماكانی بازنەی تەنیاییو كۆلارەو خەوخۆشو چەند دەقێكی تریش***

---

[٤٠] رۆژنامەی پاشكۆی عێراق. ژ٣١، ١٣/٤/١٩٨٨ شەهاب عوسمان فیستیڤاڵی شانۆی پەیمانگەی هونەرە جوانەكان... ل٤-٥.

** لە پاشكۆی ئەم پارەدا بیبلیۆگرافیای تایبەت بەو دراما بڵاوكراوانە پێشكەش دەكەینو خشتەی تایبەتی بۆ ئەو دەقانە دەكەین، كە بڵاوكراونەتەوە لەو گۆڤارانەدا.

*** كۆلارە، درامایەكە تەلەفزیۆنی بووو، لە تایتڵی دراماكەدا ناوی نووسەرەكەی حاجی مەكی عبداللە نوسرابوو، بەڵام لە نامەیەكی تایبەتدا، كە هونەرمەند حەمەعەلی خان پاڵەوانی دراماكە،◄◄

دیاره ئەم گرنگیدانەیش بە تاکی کورد لە ئاستی لایەنە گشتییەکەی ناوەرۆکی درامای کوردی کەمنەکردۆتەوە بەڵکو گرنگیدانە، کە لە هەردوو لایەنەکەدایە کێشە گشتییەکانی کۆمەڵگەی کوردەواریو تاکی کوردیش لەناو ئەو کێشەیەدا لای لێ کراوەتەوە.

٤. پەرەسەندنی زانیاریو رۆشنبیری شانۆیی بەگشتی:- لەم قۆناغەدا لێکۆڵینەوەو سیمینارگرتنو کۆڕبەستنو بڵاوکردنەوەی بابەتی زانستی دەربارەی دراماو شانۆو میتۆدو تیۆرو بزووتنەوە دراماییە جیهانییەکانو مێژووی درامای جیهانی گەیشتە رادەیەکی دیارو بەرچاو* .

٥. زۆربوونی ژمارەی تیپە شانۆییەکان: پێویستی قۆناغەکە بە بەرهەمی زیاترو زۆربوونی کارمەندانی بواری شانۆ، بەتایبەتی کادری زانستی لە دەرچووانی کۆلیجو پەیمانگای هونەرەجوانەکان ئەوەی دەخواست بووارو دەزگای تر دابمەزرێت چونکە تیپە مۆڵەت دراوەکان جێگەی گشت تواناو وزەکانیان تێدا نەدەبۆوە بۆیە دەبوو تیپی نوێو بوواری نوێ بدۆزرێتەوە، ئەمانە لەلایەك لەلایەکی تریشەوە ژمارەیەکی زۆر لە هونەرمەندانی تازەپێگەیشتوو لە بوواری تیۆریزەکردنو میتۆدی نوێدا سەرنجەکانیان چڕدەبۆوەو ئاواتو خواستی خۆیان لە تیپەکانی پێشوودا نەدەهاتەدی بەتایبەتی لەبوواری پراکتیكو میتۆدە نوێکاندا ئەمانەیشی بوون بەهۆی ئەوەی چەند تیپێکی

بۆی نووسیبووم، کە وەڵامدانەوەیە دەربارەی چەند پرسیارێکی من سەبارەت بە کۆلارە حەمەعەلی دەڵێت: نووسینی منە لەبەر باری رامیاری نەمتوانی کاتی خۆی بەناوی خۆمەوە پێشکەشی بکەم... بازنەی تەنیایی لە نووسینی حەمەفەریق حەسەنە.

* ئەگەر تەنها سەرنجی ژمارەکانی گۆڤاری کاروان بدەین بەتایبەتی لەدوای ژمارە ٣٥ەوەو لە بەشی کاروانی رۆشنبیری لە کوردستاندا بۆمان روونەبێتەوە، کە لە هەر ژمارەیەك لەو ژمارانەدا هەواڵی چەند کۆڕێك تۆمارکراوە، کە تایبەت بووون بە هونەرو ئەدەبی شانۆو لە شارەکانی کوردستاندا سازکراون... هەروەها لە ژمارەکانی رۆژنامەی هاوکاریو پاشکۆی عێراقیشدا، کە لەو ماوەیەدا هەواڵی چەندین کۆڕو سیمیناریان راگەیاندووە ئەمە بێجگە لەو بابەتانەی، کە تایبەت بووون بە لایەنەکانی تیۆریو بە رەخنەی شانۆیی.

نوێ دامەزرێت وەك: تیپی شانۆی سالار** و تیپی شانۆی ئەزموونگەری کوردیو تیپی شانۆی ئاشتیو تیپی نواندنی هونەری نوێی هەولێرو تیپی ئەڤرۆی دهۆكو تیپی شۆرشڤان.

٦. گەشبوونەوەی دراما لە شارۆچكەكاندا: هەرچەندە چالاكی درامی لەوەوپێش لە شارۆچكەكاندا هەبووە بەڵام لەسەرەتای ئەم قۆناغەدا بەشێوەیەكی بەرچاو چالاكی لە شارۆچكەی رانیەو قەڵادزێو دەربەندیخانو هەڵەبجەو مەخمورو كۆیەو رەواندز...** گەشەی سەند.

٧. گەشەسەندنی دراما لە دهۆك: بزووتنەوەی شانۆیی لەدوای حەفتاكاندا لە دهۆك دەستی پێكرد، بەڵام بزووتنەوەیەكی كزو لاواز بوو وە لەسەرەتای هەشتاكانەوە وزەیەكی تێ هاتەوە بەڵام لەم قۆناغەدا بەتەواوی گەشایەوە بەتایبەتی پاش ئەوەی ژمارەیەك لە گەنجەكان خوێندنیان لە كۆلیجو پەیمانگای هونەرە جوانەكان تەواوكردو گەڕانەوە بۆ دهۆك وە كەوتنە چالاكیو دامەزراندنی تیپی شانۆییو بڵاوكردنەوەی بابەتی رۆشنبیریی تایبەت بە دراماو كۆڕبەستن بۆ بابەتو گفتوگۆكردن..

** تیپی شانۆی سالار بەپێی نووسراوی ژمارە ١٧٧٨٢ی وەزارەتی اعلامـی رۆژی ١٩٨٤/١٠/١١ مۆڵەتی رەسمی وەرگرتووە بەڵام لەسەرەتای ١٩٨٥دا كەوتە چالاكی بۆیـە هـەر دەچێتە خانـەی ئـەم قۆناغـەوە.

** بۆ نموونە لە ژمارە ٥٤ی گۆڤاری كاروان نیسانی ١٩٨٧ دەربارەی پێشكەشكردنی دراماێەك لە دەربەندیخان هەواڵی نووسیوە لە لاپەڕە ١٢٠ هەروەها ژمارە ٤٦ ی هەمان گۆڤار دەربارەی پێشكەشكردنی دوو شانۆگەری لە چەمچەماڵ هەواڵی بڵاوكردۆتەوەو وە لە شاری رانیە شانۆیی تەرازووی نووسەر ئەمینی میرزا كەریم پێشكەشكراوەو لە قەڵادزێش شانۆیی كامە رەوایەو كامە نارەوایە لە نووسینی شەفیق محمد پێشكەشكراوە بڕوانە ژ٤٦ی ساڵی ١٩٨٦ی گۆڤاری كاروان ل١٢٢-١٢٣ وە شانۆنامەی شێتەكانی ئەم رۆژگارە بۆماوەی شەش رۆژ لە رانیە پێشكەشكراوە بڕوانە رۆژنامەی پاشكۆی عێراق، ژ١٣١، ١٩٩٠/٤/٤ ل١٦ وە لە رەواندزیش فیستیڤاڵی هونەری سازدەكرێتو لەو فیستیڤاڵەدا شانۆیی شاری ئەوینی تەلعەت سامان پێشكەش دەكرێت بڕوانە گۆڤاری كاروان ژ٤٦، ت١، ١٩٨٦، كاروانی رۆشنبیری لە كوردستان، ل٩٨.

بزووتنەوەیەكی شانۆیی باش لە دهۆكدا دەستی پێكرد*** لەپاڵ چالاكی تیپە پسپۆڕەكاندا تیپی دەزگاو ڕێكخراوەكانیش چالاكییان نواندووە بەتایبەتی وەك یەكێتی قوتابیانو لاوان* و لە هاڤركی نێوان شارەكاندا جێگەی خۆی كردۆتەوە**.

٨. بـەرفراوانبوونی جیـۆگرافی بزووتنـەوەی درامـای كـوردی: لـەم قۆناغـەدا رووبـەری جیۆگرافی بزووتنەوەی درامای كوردی بەرفراوانیەكی باشی بەخۆیەوە بـینیو سـنووری شارەكانی كوردستانی بەزاندو گەیشتە پایتەختو هەندێ شـاری تـری عێـراق ئـەوەبوو

*** ئیبراهیم ئەحمەد سمۆ لە ژمارە ١١٦ی رۆژنامەی پاشكۆی عێراق رۆژی ١٩٨٩/١٢/٢٠ وتویەتی: لدو ماهیا سالا ١٩٨٨و لسەرێ ١٩٨٩ دوو تیپین هونەری هاتنە دەستوردان هەوالێك دەخەینەڕوو، كە دەلێت: تایی دهۆكێن ئیكەتیا ئەدیبو نڤیسڤانێت كورد لە رۆژیت ١٧، ١٨، ١٩ی ١٩٨٧/١١ میهرەجانەكا مەزن بۆ شانۆی رێكئیخست بڕوانە گۆڤاری كاروان ژ٦٣، نیسان ١٩٨٨ ل١٢٣... هەروەها هەوالێكی تر دەلێت "ل ریكەفتی ١٩٨٨/٩/٢٣ نەقابا هونەرمەندا ل دهۆكێ شانۆگەرییەك ل هۆلا بزاڤیت فێرگەهی پیش كیش كر ل ژیر ناڤێ پەشیمان ژ نڤیسین و دەرهینانا زهیر رەڤەندی " بڕوانە گۆڤاری كاروان، ژ٥١، ك١، ١٩٨٦، ل١٢٣، هەروەها هەوالێش دەربارەی كۆڕی هونەری بلاوكراوەتەوە وەك كۆڕەكەی- محسن عوسمان- دەربارەی "كرۆتۆڤسكیو شانۆی هەژار" لە رۆژی ١٩٨٧/٣/١٣ بڕوانە گۆڤاری كاروان ژ٥٦، حوزەیرانی ١٩٨٧، ل١٢٢.

* بۆ بەلگەو دلنیایی ئەم هەواڵـەی رۆژنامـەی هاوكـاری دەخەینـە پـێش چـاو، كـە بـە ناونیـشانی شانۆگەریا قوتابیت ئەڤرۆ ل دهۆكێ هاتە پیـشكیش كـرن، دەلێـت ژ بزاڤێـت تیپـا شـانۆیا ئیكـەتیا قوتابیـانو لاوان ل پارێزگـەها دهۆكـێ لـە رۆژێـت ٤/١٠ رۆژێ ٤/١١ رۆژا ٤/١٢ شـانۆگەریەكە ئارمانجبەرو پەروەردەیی هادف وتعلیمی لبن ناڤێ قوتابیت ئەڤرۆ هاتە پیشكیش كرن، ئەڤ شانۆگەری ژ نڤیسینا بەهزاد احمد بووو ژ دەرهینانا هونەرمەندێ گەنج فارس مستەفا بووو.. بڕوانە رۆژنامـەی هاوكاری، ژ١٧٢، ١٩٩٠/٤/١٣، وەسفی حەسەن شانۆگەریا قوتابیت ئەڤرۆ، ل٩.

** لە فیستیڤاڵی شانۆی لاواندا، كە رۆژانی ٧، ١٩٨٧/٩/٨ لە هەولێر سازكراو تیپەكانی لاوانـی سلێمانیو هەولێرو دهۆك بەشدارییان كرد لە پێشكەشكردنی بەرهەمی درامیدا، لە ئاكامدا گـرەوی فیستیڤاڵەكە بەر تیپی شانۆی شۆرشڤان كـەوت، كـە درامـای زەلامـێ خـۆ مـشت خانـە كـری یـان پێـشكەشكرد، هـەواڵی ئـەم خەڵاتكردنـەش لـە رۆژنامـەی پاشـكۆی عێـراق ژ٧، ١٩٨٧/١٠/٢٨ "مەجیدی حسۆ" لەژێر ناوی تیپا شانووا شۆرەڤانو خەلاتێ ئیكێ تیا بلاوكراوەتەوە لە ل١١.

هەندێ بەرهەمی درامای کوردی لە بەغدا نمایش کران‌و بوونە مایەی رەزامەندی لە بەغداو هەروەها لەشاری موسڵ، دیارە ئەم چوونەش ئاسایی نەبووەو ململانێی ویستووە لە ئاکامیشدا درامای کوردی گرەوی بردۆتەوە خۆی خزاندۆتە نێو چالاکیە درامیەکانی ئەو شارانە، بۆنموونە کاتێ هونەرمەند ئەحمەد سالارو تیپەکەی ویستیان بە درامای کاتێ هەڵۆ بەرز دەفڕێ بەشداری فیستیڤاڵی شانۆی عەرەبی بکەن لە بەغدا گەلێ کۆسپیان لەبەردەمدا قوت کردنەوە تا نەچێتە ناو فیستیڤاڵەکەوە بەڵام لە ئاکامی کۆڵنەداندا رێگەی پێدرا، کە لە پەراوێزی فیستیڤاڵەکەدا نمایش بکرێت، لەبارەی ئەو بەشدارییەوە ئەحمەد سالار دەڵێت: "پێویستە شانۆی کوردی وجودی خۆی هەبێت لە فیستیڤاڵەکان بۆئەوەی دەنگی دیاربێت لەناو گەلانی تر کەچی ئێمە یەکێك لە تیپی پارێزگاکان بووین، کە دەبووایە لە شارەکەی خۆمان بەرهەمەکەمان پێشکەش کردایە، لەگەڵ ئەمەش دەزگای رۆشنبیری‌و بڵاوکردنەوەی کوردی یارمەتیەکی زۆری داین بۆ پێشکەش کردنی شانۆگەری کاتێ هەڵۆ بەرز دەفڕێ لە شاری بەغدا"[41] دیارە تەنها لەبەرئەوەی کاتێ هەڵۆ بەرز دەفڕێ رێگەی پێنەدرا بچێتە ناو فیستیڤاڵی شانۆی عەرەبییەوە، بۆ بەڵگەش، کە ئەم رێگەگرتنە هەبوو وتارەکەی پاشکۆی عێراق دەکەینە نموونە: "ئێمە لەکاتێکدا بەشدارنەبوونی تیپە شانۆییەکانی کوردستان لە فیستیڤاڵی شانۆی عەرەبیدا بە داخێکی گەورە دادەنێین لەهەمان کاتدا هەست بەوە دەکەین، کە مەیدانی شانۆی کوردستان ئەوەندە فراوانە، کە لە توانایدا هەیە بوونی خۆی رابگەیەنێ‌و کۆڵەکەی خۆی بچەسپێنێ‌و دەورە کۆمەڵایەتی‌و بەهرەمەندییەکەی خۆی زۆر چاك ببینێ"[42].. هەرچۆنێ بێت ئەو بزووتنەوە جۆشدراوەی درامای کوردی لە پایتەختی عێراق جێی خۆی کردەوەو لە فیستیڤاڵەکانی (منتدى المسرح) دا بەشداری بەرچاوی هەبوو وەك بەشداری کردنی تیپی نواندنی سلێمانی، کە گرەوی فیستیڤاڵەکەی بردەوەو بەرهەمەکەی شانۆی قەرەج بە پلەی یەکەمی فیستیڤاڵەکە

---

[41] رۆژنامەی پاشکۆی عێراق ژ٣٠، ١٩٨٨/٤/٦، ئیبراهیم صالح ئەحمەد سالارو گفتوگۆیەکی سەرپێی، ل١١.

[42] هەمان سەرچاوە عبدالوهاب تاڵەبانی ئەم چوارشەممەیە فیستیڤاڵی شانۆ.. ل١٦.

دەرچوو هەروەها بەشداری تیپی شانۆی شۆرشڤانی دهۆك لە فیستیڤاڵی شەشەمی* "شانۆی ئەزموونگەری"[٤٣]، جارجارەش کۆمەڵەی رۆشنبیری کورد لە بەغدا چالاکی درامایی نواندوەو هەندێ شانۆیان نمایش کردووە وەك "شانۆی بەسەر شۆستەی نەویستنەوە، کە بۆماوەی پێنج رۆژ لەسەر یەك نمایش کراوەو لە رۆژی یەکەمدا ١٩٩٠/٤/١٢ دووجار لەسەریەك نمایش کراوە بەهۆی زۆری ژمارەی بینەرانییەوە"[٤٤] هەروەها "شانۆیی دیدەنی لە رۆژی ١٩٨٥/٣/٢٨ لە هۆڵی کۆمەڵەی رۆشنبیریی کوردی نمایش کراوە"[٤٥].

٩. نووسین دەربارەی درامای کوردی بە زمانی عەرەبی:- هەر لەسەرەتای سەدەی بیستەمەوە نووسەرانی کورد هەوڵیان داوە خۆیانو نەتەوەکەیان بە گەلی عەرەب بناسێننو بوونی نەتەوەی کورد لەلای گەلی عەرەب بکەنە راستی، هەربەو نیازە زۆر نووسەری کورد بەرهەمیان بە زمانی عەرەبی نووسیوە تا کلتووری کوردی پێ بناسێنن وەك د. عزالدین مصطفی رسول، کە (الواقعیة في الأدب الکردي) ی نووسی یا وەك گەلەگورگی حسین عارف*، کە کرا بە عەرەبی بەناوی (الذئاب)ەوە بڵاوکرایەوە یا ئەو

---

* لە شەشەمین فیستیڤاڵی شانۆییە ئەزموونگەرییەکانی منتدى المسرح، کە لە رۆژانی ٢-١٤ ئایاری ١٩٩٠ سازکرا دوو تیپی کوردی لە دهۆکەوە چوونە بەغداد بۆ بەشداریکردن لەو فیستیڤاڵەدا ئەوانیش تیپی شانۆی شۆرشڤان وە تیپی شانۆی ئەڤرۆ بووونو دوو خەڵاتی فیستیاڵەکەشیان بردەوە، یەکێکیان خەڵاتی باشترین کچە ئەکتەر، وە ئەوی تریان خەڵاتی چاکترین ئەکتەری کوڕ بووو. "بڕوانە گۆڤاری کاروان ژ٨٨، تەموزی ١٩٩٠ رێژنە نامەی رۆشنبیری پایتەخت ل١٢١".

[٤٣] رۆژنامەی هاوکاری، ژ١٧٢، ١٩٩٠/٤/٢٣ بەبێ ناوی نووسەر شانۆیی نجنسکیو ساتی زەماوەندی، ل١٢.

[٤٤] رۆژنامەی هاوکاری، ژ١٧٥، ١٩٩٠/٥/٧ مەنسور باقر شانۆیەکی کوردی لە بەغداد، ل٩.

[٤٥] گۆڤاری بەیان، ژ١٠٦، نیسان ١٩٨٥ دانا رؤوف راپۆرتی بەغداد، ل٩٥.

* ئەم کۆمەڵە چیرۆکەی حسین عارف، کە عبدالستار کاظم کردبووی بەعەرەبیو کمال غمبار پیاچۆتەوەو پێشەکی بۆ نووسیوە. وە ژمارە دووی بڵاوکراوەکانی گۆڤاری کاروانی پێدراوە، کاتی خۆی سەرنجی نووسەرە عەرەبەکانی راکێشاوەو دەربارەیشیان نووسیوە وەك نووسینەکەی حسب الله◄◄

گۆشە (الثقافة الكورديه)ی، كە جلال وردە لە گۆڤاری الثقافة دا دەینووسیو شیعرو چیرۆكی كوردی وەردەگێڕا بۆ عەرەبی وەیا یوسف الحیدری، كە شیعرو چیرۆكی كوردی دەكردە عەرەبیو لە رۆژنامەی العراقدا بڵاوی دەكردەوە یا نووسەرانی كورد ژمارەیەكی تایبەتی گۆڤاری نووسەری كوردیان بە عەرەبی دەركرد بۆئەوەی پێشكەشی بەشدارانی (مهرجان المربد الشعري) بكەن..هتد. وە لەم قۆناغەیشدا شارەزایانی بوواری دراما هاوبەشی ئەو هەنگاوە پیرۆزەیان كردو گەلێ بابەتی رەخنەییو ریپۆرتاژی رۆژنامەگەرییان دەربارەی درامای كوردیو بزاڤەكەی بە زمانی عەرەبی نووسیو بڵاویان كردەوە وەك نووسینەكانی كەمال غەمبار، حەمید ریبووار، یوسف حەیدەری، صباح هورمز، اسماعیل هەورامی، عەواد عەلی، حسب الله یحیی هەروەها هەندێ دەقی درامای كوردیش كراوە بە عەرەبی وەك "شانۆگەری كێشەی چوونو نەچوون، كە كەمال غەمبار وەریگێڕابوون بۆ عەرەبیو لە بەشی عەرەبی گۆڤاری كارواندا بڵاوی كردنەوە"[٤٦] ئەم چالاكییانەش هەنگاوێكی رۆشنبیریی چاكە بۆ ناساندنی درامای كوردیو بزاڤەكەی بە گەلانی تر بەتایبەتی عەرەب.

١٠.گەشەسەندنی درامای تەلەفزیۆنیو سینەمایی: لەم قۆناغەدا هەنگاوی باش نراوە لە بوواری درامای تەلەفزیۆنیدا، ئەوەبوو دراماكانی ژاڵەو كۆلارەو گوڵاڵەو میوانی ناوەختو هەندێ درامای تر لە تەلەفزیۆن نمایش كران هەروەها لەم سەردەمەدا دوو فیلمی سینەمایی تۆماركران، كە فیلمی نیرگس بووكی كوردستان[٤٧] و فیلمی خەوخۆش بوونو لە لە دایكبوونی ئەم هونەرەوە دراماییان لەگەڵ خۆیاندا تۆماركرد، ئەو دراماییانەش، كە بەشێوەیەكی گشتی دیمەنەكانیان لە دەرەوەی ستۆدیۆ تۆماركراونو وەك پێویستی ئەو هونەرە دەبێت سیناریۆی تایبەتی بۆ بنووسرێت. نووسینی سیناریۆش هونەرێكە تایبەتەو پێویستی بە پسپۆڕی هەیەو ئەركی گرنگیش

یحیی، كە لە گۆڤاری كاروان، ژ٣٨ ت٢ "١٩٨٥"دا بەناونیشانی الذئاب اربع قصص كوردیة لحسین عارف بووو لە لاپەرە ١٢٠دا بڵاوكراوەتەوە.

[٤٦] گۆڤاری كاروان، ژ٨٩ ئەیلول و تشرینی یەكەم ١٩٩٠ ترجمه كمال غمبار قضية الرحيل ولا اللارحيل، ل١١٦.

[٤٧] گۆڤاری سینەماو شانۆ، ژ١ شوباتی ١٩٩٨ نیرگز بوووكی كوردستان، ل٦٧.

دەبینیٚ لە درامای تەلەفزیۆنیو سینەماییدا نواندنی ئەو جۆرە چالاکییەش لەلایەن کوردەوە سەرەتایەکی مژدە بەخشە بۆ گەشەسەندنی سینەمای کوردیو درامای تەلەفزیۆنی*.

١١.گەشەسەندنی شێواز: لە قۆناغەکانی پێشوودا شێوازی دراماکان هەنگاوی نابوو بەرەو گەشەسەندنو بەزاندنی شێوازە لاساییکەرەکەو بەرەو شێوازی شانۆی داستانی هەنگاوی باشی نابوو وەلەم قۆناغەشدا هەنگاوێکی تری هەڵگرت بەهۆی کاریگەری میتۆدە نوێکانەوە وەك شانۆی ئاهەنگ سازیو شانۆی وێنەو شانۆی ئەزموونگەری، کە لەم سەردەمەدا ببوونە شێوازی باو وەك لە دەقەکانی ئەحمەد سالاردا دەبینرێت بەتایبەتی نالیو خەونێکی ئەرخەوانی، کاتیٚ هەڵۆ بەرز ئەفریٚ جزیری وانەی ئەڤین دەدات[٤٨] بۆ نموونە هیچ کام لەو درامایانە وەك شێوازە کۆنەکە دابەش نەکراون بەسەر بەشو پەردەدا وەك لەوەوپێش دەوترا پەردەی یەکەم دیمەنی یەکەم یا دووەم یا دواپەردەو دوادیمەن بەڵام دراماکانی ئەحمەد سالار بە شێوازێکی نویٚ دیمەنەکانی دابەش دەکاتو بە پارچە مۆسیقا یا گۆرانییەك وابەستەی یەکتریان دەکاتەوە، کە خوێنەر یا بینەر بەئاسانی هەست بەو پارچە پارچەییە ناکاتو دەقەکە لەسەرەتاوە تا کۆتایی بەیەك پارچەیی خۆی دەنوێنیٚ**.شایانی باسە لەسەرەتای ئەم هەنگاوەدا جۆرێکی تر لە دەقی دراما پەیدابووە ئەویش ئەو درامایانەیە، کە بۆ خوێندنەوە دەنووسرێن نەك بۆ نمایش ئەوەش، کە لەم بووارەدا جێدەستی دیارە ئەنوەر مەسیفی

---

* هونەرمەند حیدر عبدالرحمن وتارێکی لە ژمارە ٨٩٠ی ١٩٨٧/٥/٧ی رۆژنامەی هاوکاریدا بەناونیشانی درامای تەلەفزیۆنی کوردییەوە بلاوکردۆتەوەو تێیدا دەڵێت: "لەم دواییەدا کۆمەڵێك بەرهەمی درامی تەلەفزیۆنی تۆمارکرانو پێشکەش کران، ئەمە جگە لەوەی کەوا هەندیٚ بەرهەمی دیکەیش بە رێگەیەوە بۆ بینین، ئەمەیان مایەی دڵخۆشیمانە کەوا ئەو چەند برا دەرهێنەرانەی کەوا◄◄ لەم بووارەدا کاردەکەن وزەیەك بەکاردێنن، کە زیاتر لە توانای خۆیان لەپێناو دروستبوونو رسکاندنی درامای تەلەفزیۆنی کوردی".

[٤٨] شانۆی سالار، ئەحمەد سالار ١٩٩٩ هەولێر.

** لە پاری داهاتووی ئەم باسەماندا دەربارەی ئەو دەقانە دەدوێینو یەکەیەکەشیان دەکەینەوە. هەربۆیە لێرەدا لەوە زیاتر لەسەری ئەرۆیشتین.

شـاعیره، کـه لـه سـاڵی ۱۹۸۵وه ناوبـه‌ناو لـه‌م جـۆره ده‌قانـه بڵاوده‌کاتـه‌وه‌و لێـشی ده‌نووسـرێت شـانۆگه‌ری بـۆ خوێندنـه‌وه وه‌ك درامـای خمخانـه[٤٩] و تائێـستاش لـه‌سـه‌ر بڵاوکردنه‌وه‌ی ئـه‌م جـۆره ده‌قـه به‌رده‌وامـه[*]. هـه‌روه‌ها شـانۆگه‌ری پانتۆمـایمیش هاتـه ئاراوه، وه‌ك ده‌قه‌که‌ی سعید کاکه‌یی[**].

۱۲.زۆربوونی ئۆپه‌رێتی منالآن: له قۆناغی پێشوودا درامای منالآن ده‌ستی به گه‌شانه‌وه کردو له‌م قۆناغه‌شدا گه‌شه‌سه‌ندنه‌که‌ی هه‌ر به‌رده‌وامه به‌ڵام ئه‌وه‌ی گه‌شتری ده‌کاته‌وه زۆربوونی ئۆپه‌رێته[***] بۆ منالآن، دیاره ئه‌و زۆربوونه‌ش سێ هۆکاری گشتی

---

[٤٩] گۆڤـاری بـه‌یان، ژ۱۰۸ تایبـه‌ت بـه شـانۆ حوزه‌یرانی ۱۹۸۵ ئـه‌نوه‌ر مه‌سـیفی شـانۆگه‌ری بـۆ خوێندنه‌وه، ل۷۰.

[*] بۆ نمونه له ژماره ۳٤ی گۆڤاری رامانی نیسانی ۱۹۹۹دا ده‌قێکی تری به‌ناوی به‌هه‌شتی ره‌شه‌وه بڵاوکرده‌وه له ل۳۰۷.

[**] "سعید کاکه‌یی درامایه‌کی پانتۆمایمی به ناونیـشانی شـاری دڵدارانی بـاران‌و مـرۆڤ لـه ژمـاره ۱۰۸ی گۆڤـاری بـه‌یانی ۱۹۸۵دا وه لـه لاپـه‌ڕه ۱۱۲دا. بڵاوکـرده‌وه به‌ناونیـشانی شـانۆگه‌ری پانتۆمایم، ئه‌مـه یه‌کـه‌م ده‌قـی مایمـه، کـه بـه زمـانی کـوردی نووسـرابێت‌و بڵاوکرابێتـه‌وه چـونکه له‌وه‌وپێش له‌و جۆره ده‌قه به زمانی کوردی بڵاونه‌کراوه‌تـه‌وه Mime یـان نوانـدنی بێـده‌نگیش، ئـه‌و ده‌قه‌یه، که تیایدا ئه‌کته‌ر لاسایی ژیـان‌و مـرۆڤ ده‌کاتـه‌وه بـه‌بێ قـسه‌کردن تـه‌نها پـشت بـه هێمـاو گۆڕینی سیمای ده‌م‌وچاو یا جوڵه‌ی له‌ش‌و ده‌ست‌و په‌نجـه‌کان ده‌به‌سـتێ". بـۆ تێگه‌یـشتن لـه هونـه‌ری پانتۆمـایم بڕوانـه "معجـم المـصطلحات المسرحیه، سمیر عبـدالرحیم الجلـبی" دار المأمون بغـداد، ص١٥٤.

[***] Opera "شانۆییه‌کی گۆرانی ئامێزه: هۆنراوه‌یه‌کی شانۆییه بۆئه‌وه ده‌هۆنرێتـه‌وه، کـه له‌گـه‌ڵ مۆسیقا پێشکه‌ش بکرێت.

Opretta: جۆره ئۆپرایه‌کی ناسکه و هه‌ندێ به‌زمه سات له‌خۆ ده‌گرێت، هه‌ندێ جاریش ئـه‌م وشـه‌یه له بـاتی به‌زمـه سـاتی مۆسـیقی رۆمانـسیاسیی بـه‌کاردێت، کـه گرێـچنێکی به‌سـۆز و کۆتاییـه‌کی دڵخۆشیی هه‌یه". بڕوانه معجم المصطلحات المسرحیة، سمیر عبـدالرحیم الجلبـی، دار المأمون بغـداد، ص١٦٥-١٦٦.

هەیە کەلەم قۆناغەدا ئەم هونەرەی بووژاندۆتەوە، یەکەمیان، وەك لەمەوپێش باسمان کرد دیاریکردنی ساڵی منالآنی جیهانە لەلایەن دەزگا نێونەتەوەییەکانی جیهانەوە، دووەمیشیان، گەشەسەندنی رۆشنبیری گشتییە بەرامبەر بە پەروەردەو پێگەیاندنی منالْ، سێهەمیشیان، کە راستەوخۆیەو تایبەتە بەم قۆناغەی درامای کوردییەوە، ئەوەیە، کە نووسەرانی کورد بەهۆی گوشاری زۆری سانسۆرەوە بۆیان نەدەلوا، کە راستەوخۆ بیرو بۆچوونە نەتەوەیی‌و پێشکەوتوخوازەکانیان وەك درامایەکی ئاسایی بە پەخشان داڕێژن پەنایان دەبردە بەر شیعرو ئاواز چونکە شیعر ئاسۆیەکی فراوانتری هەیە بۆ هونەرەکانی رەوانبێژی‌و هێما بەکارهێنان، لەلایەکی ترەوە شیعرو ئاواز زیاتر سەرنجی منالْ رادەکێشێ‌و کاری تێدەکات‌و بوواریش بۆ نووسەر دەڕەخسێنێت، کە لەسەر زمانی گیانداران‌و رووەك‌و سروشتەوە وتووێژەکان دەرببڕێت‌و بە سانسۆریشدا تێپەڕی بکات، چیرۆك‌و رووداوەکانی ئەو ئۆپەرێتانەش بەشێوەیەکی گشتی دەربارەی هاوکاری‌و یەکگرتن‌و بەرپەرچدانەوەی دڕندەو جانەوەرەکان‌و رسواکردنیانە وەك ئۆپەرێتی دارستان[50] لە نووسینی جیهاد دلْپاکەو تیایدا دەلێت:

پیاوی ١: ئێمە هاتووین پیاوی میری گەورەین.

پیاوی ٢: ئەو چی فەرموو وا ئەڕۆین‌و وائەکەین.

پیاوی ٣: تەوری تیژمان لەسەرشانە وا هاتووین.

پیاوی ٤: کێ رێگر بێ پێستی لەشی بۆ ئەگروین‌و... تا دەلێت:

خەلْکی دێ: لە هەڕەشەی پیاوانی میر ناترسین.

ئێمە پشتمان هەر بە خۆمان ئەبەستین

دەستی شەقار پەنجەی زامدار شایەتن

بەسەر مەرگا هەر رەش‌و رووت سەرکەوتن

بۆ هەر گوڵێ زامی لەشی حازرە

بۆ هەر دارێ هەزار دەروون ئاگرن.

تەنها وردبوونەوە لەو دوو کۆپلەیە ئەوە روون دەکەنەوە، کە نووسەر ئەم دەقـەی بەو شێوازە نووسیوە بۆئەوەی منالْ بکا بە بەهانەو بیروبۆچوونی رامیاری‌و شۆڕشـگێڕی

---

[50] گۆڤاری بەیان ژ١٥٣ ئازار ١٩٨٩ جیهاد دلْپاك دارستان، ئۆپەرێت بۆ منالآن، ل٤٣.

خۆی دەربڕێت، عومەر عەلی ئەمینیش لە ئۆپەرێتی گوڵە پەلکە زێڕینە[٥١]دا هەر مەبەستێکی شاراوەی هەیە، هەروەها "حەسیب قەرەداخی شاعیریش لە ئۆپەرێتی قەتارە"[٥٢]دا هەمان نیازو محمد حسین هەڵەبجەیی لە ئۆپەرێتی زەوییەکەی مام باپیردا هەر ئەو نیازەیان هەبووە.

١٣.بەرەو ئەزموونگەری: ئەزموونگەری وەك شەپۆلێکی نوێ لەسەرەتای ساڵانی هەشتاکانەوە لە عێراقدا کەوتە ناوناوانو لەلایەن ژمارەیەك لە مامۆستایانی کۆلیجی هونەرەجوانەکانەوە بانگەشەی بۆ دەکرا لە نمونەی "د. صلاح قصب، د. عونی کرومی، د. فاضل خلیل، شفیق مهدي و عزیز خیون"[٥٣] وە رۆڵی کاریگەریان بینی بەسەر شانۆی عێراقەوە چونکە ئەم ئەزموونگەرە نوێیانە وەك "یاسین النصیر ناویان دەبات هەموویان مامۆستان لە کۆلیجی هونەرەجوانەکان و عزیز خیون نەبێت ئەویش لە دەرچووانی ئەو کۆلیجەیە. ئەمەیش ئەوە دەگەیەنێ، کە هەوڵەکانیان لە سەر زەمینەیەکی فشۆڵو بڕیاری نائەکادیمی بونیاد نەناوە"[٥٤] بێگومان ئەوکاتە واتە لەسەرەتای هەشتاکاندا ژمارەیەکی باشی قوتابی کورد لەو کۆلیجە دەیانخوێند وەك کمال رەئووف هەنجیرەو شەماڵ عمرو رزگار کەریمو نیگار حسیبو میدیا رەئووفو فەهمی سەلمانو موفق عارفو گەزیزە عمرو فرمێسك مستەفاو...هتد بێگومان ئەمانە لە پۆلەکانی خوێندنو لەدەرەوەی کۆلیج بیروبۆچوونو ئەزموونی مامۆستاکانیان دەکەوتە بەرچاوو گوێ ئەمەیش سەرچاوەی یەکەمیان بوو، لەبەرئەوەی وزەی پڕجۆشو نیازپاکی خستبوونیە دۆخی بەرپرسیارییەوە بەرامبەر کۆمەڵگاو قۆناغەکەی تەنها بەو بڕە زانستە دانەدەکەوتن بەرەو سەرچاوەی زیاتر دەجولاّنو بۆئەو مەبەستە کەوتنە گەڕان بەدوای سەرچاوەی تردا تا لەسەر پانتاییەکی فراوانتر ئاوێتەی

[٥١] سەرچاوەی پێشوو، عمر علی امین، گولە پەلکەزێڕینە، ل٣٠.

[٥٢] گۆڤاری بەیان، ژ١٤١ ئازاری ١٩٨٨ حسیب قەرەداغی قەتارە.. ئۆپەرێت بۆمنالاّن، ل٣٠.

[٥٣] جریده الجمهوریه، ع ٦٩٦٣ فی ٩ ت١ ١٩٨٨ یاسین النصیر تیارات جدیده فی المسرح العراقی، ص١٠.

[٥٤] نفس المصدر، ص١٠.

ئەزموونو تیۆرە تازەکانی شانۆبن* و لەوێوە کەوتنە سۆراغی میتۆدە نوێکانی جیهان تا راستەوخۆ پەیوەندی لەگەڵ سەرچاوە جیهانییەکاندا دروستبکەن. ئیتر کەوتنە خوێندنەوەو شیکردنەوەی ئەو سەرچاوانە وەك کرۆتۆفسکیو ئەنتوانو ئارتۆو پیتەربروكو...هتد لە عەرەبەکانیش هەوڵی ناساندنی عبدالکریم برشیدو شانۆی ئاهەنگسازیو دەستەی شانۆی وێنە..هتد بوو بە خولیا سەرەنجام بزووتنەوەیەکی نوێ نەك هەر لە بوواری دراماو هونەری شانۆدا بەڵکو لە بوواری ئەدەبو هونەر گەشەی کرد، سەرەتای ئەو بزووتنەوەیەش بە بانگەشەکردن دەستی پێکرد، لە دووتوێی وەرگێڕانی بابەتە لێکۆڵینەوەکانی ئەزموونگەرە عەرەبەکان دەستی پێکردو لەهەمان کاتیشدا ئەزموونگەرە عەرەبەکانیشیان بە خوێنەری کورد دەناساند بەهۆی وەرگێڕانی وتارو بەیاننامە شانۆییەکان یان لە رێگەی چاوپێکەوتنی رۆژنامەییەوە جا بۆ روونکردنەوەی زیاتر ناسینی ئەزموونگەری پێویستە لە بیروبۆچوونو بەرنامەکانیان وردبینەوە، سەرەتاش دەبێ لە چالاکییە تیۆریەکانەوە دەستپێبکەینو لەوێوە بەرەو پراکتیك برۆین، لایەنی تیۆریش لە نووسینەکانیاندا دەبینرێتەوە، کە تیایدا ئەوە رووندەکەنەوە، کە وێڵی دوای راستینو لە کۆششی بەردەوامدان بۆ گەیشتن بەو مەرامە پەنا دەبەنە بەر "زانستی ئەزموونگەری Scientia experimentalis، کە یەکەم جار

---

* دەربارەی هەوڵی زانستیانەی ئەو لاوانە یوسف الحیدری ی ئەدیبو رۆژنامەنووس لە وتارێکدا، کە بە بۆنەی دیداری شانۆی کوردییەوە رۆژی ١٩٨٨/٦/٢٠ دەبەسترا، لە رۆژی ١٩٨٨/٦/١٦ وتارێکی لە رۆژنامەی العراقدا بە عەرەبی بلاوکردەوەو تیایدا وتبووی: دەربارەی کادری پراکتیکی◄◄ کەوا دەقی دراما لەسەر دەستیدا دەخرێتە خانەی جێبەجێکردنەوەو دەبێتە کار یان بەرهەمی هونەری، ئەتوانم بە دڵنیاییەوە پاش ئەوەی لە فیستیڤاڵی دووەمی پەیمانگای هونەرە جوانەکانی سلێمانیدا بەشداریم کردو چەند بەرهەمێکی درامی سەرکەوتوم بینی"خۆماڵیو جیهانی" تەواو دڵنیابووم، کە هونەرمەندانی کورد توانایەکی بەپێزیان هەیەو ئەو توانا بەپێزەی لە دەربڕیندا هەیە دەیانخاتە ئاستی لێپرسینەوەی هونەرییەوە، لەم بووارەیشدا ئەوان بەتواناو وزەیەکی گەورەوە لە ئامادەگیدان.. ئەوەی ناخی گەشاندەوە توانای ئەو گەنجانەیە، کە شیاوی ئەوەن دروشمی بوونیادنانیان لە رابەرەکان وەرگرن... ئەم وتارەی حەیدەری بەناونیشانی (محاولة لرسم ملامح المسرح الکوردی المعاصر)ەوە بلاو کراوەتەوە.

ئەم ناوە لەلای روجر بیکۆن بیسترا، کە وتی ئەزموون دوو ئەرکی لەسەرشانە، کە بریتین لە تحقیق کردنی ئەو ئەنجامانەی، کە زانستەکان پێی گەیشتوونو دۆزینەوەی راستی نوێ تیایاندا، ئەزموونی زانستی ئەزموونی زانستییانەیش لە ئەزموونی ئاسایی جیادەکرێتەوە بەوەی زانستی پەنا دەباتە بەر ئامێری پێویستو تایبەت بە زانستەکەیەوە. هەروەها سەرنجەکانی لەسەر دیاردە ریالیستییەکاندا دەپەڕێتەوە بۆ دۆزینەوەی ئەو دیاردانەی، کە بە خەیاڵ دروستیان دەکاتو پێشکەشی عەقڵی دەکاتەوە، عەقڵیش بە هونەر یارمەتی سروشت دەدات، ئەزمونکار پاکژ دەکرێتەوە دەگوشرێتو دەهەژێت، ئەزمونەکانی بێ سنوورو جۆراوجۆر دەکات تا لە چەند دۆخێکی جیاجیادا یەك دیاردە هەڵسەنگێنێ"[٥٥].

ئەم بەرنامە ئەزمونکارییە لە دێرزەمانەوە* هاتۆتە کایەوە، هەر لەسەر بنەمای ئەو فەلسەفەیەش، کە "مادە یەك تایبەتی نییە بەڵکو چەند تایبەتییەکی هەیە لە شێوەو کێش و...هتد کۆئەندامەکانی هەستەوەریش لەیەك کاتدا کاریگەری جیاجیای ئەو تایبەتییانە دەگوێزنەوە بۆ مێشك، بەوپێیە لە مێشکدا درك پێکردنی تەواوی شتەکان پێکدێت گونجاندنی درك پێکردنو بەستنەوەی بە تایبەتێتی شتە درك دروستکەرەکانەوە، بووە رێ خۆشکەر لەبەردەم بافلۆفو تیۆرە مەرجییەکەیدا"[٥٦] و ئەم فەلسەفەیەیش رۆژگارێکی زۆر کاری کردبووە سەر بزووتنەوەی بیری تا فەلسەفەی ژێری Rationalism سەری هەڵداو لەسەر دەستی "رینیە دیکارت ١٥٩٦-١٦٥٠ و بینگوت سپینۆزا ١٦٣٢-١٦٧٧ وە گۆد فرید فیلهلم لیبتس ١٦٤٦-١٧١٦ گەیشتۆتە پۆپەو کامڵ بووە، عەقلانیەکان لەسەر ئەو باوەڕەن، کە بەبێ ئەزمونو ئەزمونکاریو تاقیکردنەوەی جیهانی مەوزوعی هەر بەتەنها لەڕێی چالاکی رووتی

---

[٥٥] تاريخ الفلسفة الاوروبية في العصر الوسيط، يوسف كرم، دار القلم بيروت، ١٩٧٩، ص١٥٦-١٥٧.

* مێژووی ئەو فەلسەفەیە بەندە بە مێژووی ژیانی روجیر بیکۆنەوە واتە ١٢١٤-١٢٩٤ بڕوانە تاريخ الفلسفة الاوروبية في العصر الوسيط، ل١٥٧.

[56] من الميثولوجيا الى الفلسفة عند اليونان، د. حسام محى الدين الالوسي، جامعة الكويت، ص٤٨-٤٩.

عەقڵەوە دەتوانین زانیاری پێویست لەبارەی بووەوە پەیدا بکەینو ئەوان پێیان وایە زانیاری لە عەقڵەوە دەردەچێتو واتاو نیزامو بوونو مەبەست بە بابەت یا بە جیهانی دەرەوە دەبەخشێت. ئەم بۆچوونە لە سەدەی هەژدەیەمدا ماوەیەك برەوی هەبوو وەلێ هەر زوو ئەزمونگەرە ئینگلیزەکان جۆن لۆك ١٦٣٢-١٧٠٤ وە جۆرج پارکلی ١٦٨٥-١٧٥٣ و دیڤید هیوم ١٧١١-١٧٧٦ و جۆن ستیورانت مل ١٨٠٦-١٨٧٣ لێی راپەڕینو تا سەدەی نۆزدەیەم بەتەواوی کپیان کردەوە"[٥٧] ئیتر وردەوردە ئەقلانییەتی سەدەی حەڤدەیەم لەسەر پانتایی بیری شارستانیەت جێگەی بۆ نەمایەوەو خرایە مۆزەخانەی بیرەوەو ئەقلانییەتی نوی لە ئەقلانییەتە مەزهەبیەکەی دیکارت جیادەبێتەوەو لە نیتشە بە دواوە ئەو ئەقلانییەتەش وەك چەمکێکی فەلسەفی نوێ لە تێزکەی میشیل فۆکۆدا خۆی دەنوێنی، کە پێی لەسەر بوونی یەکسانی نێوان ژمارەی تاكو ژمارەی ئەقڵەکان دادەگرێتو هەر بەو چەمکەیش لەلای فەیلەسوفە نوێکان دەبینرێتەوە وەك سارتەرو مارکۆزو ئەلتۆسیر...هتد.. نوی خوازو ئەزمونگەرەکانی کوردیش وابەستەی ئەو چەمکە نوێیەی ئەقلانیەتنو لەپێشەوە بانگەشەی ئەزموونگەری دەکەن نەك وەك دوو چەمکە دژ یەکەکەی چەرخی حەڤدە، لە نووسینەکانیشیاندا ئاوا راڤەی لی دەکەن "ئەقلانییەت چەمکێکە لە ساتە وەختە جیاکاندا مانای جیاجیای هەیە بەلام لە جەوهەردا دەکری وەك ئاماژەکردن بۆ ئیشکردنی ئەقڵ لەناو کایە جیاجیاکانداو بۆ لێکدانەوەیەکی زانستیانەی دەوروبەر بەکاربهێنرێت"[٥٨] لەم چەمکەیشەوە هەوڵی بەردەوام دەدەین بۆ ئامادەکردنی ئەقڵی کوردیو بەکارهێنانی راستەوخۆی ئەو ئەقڵە لە پرۆسیسی ناسینو گۆڕیندا بەمەیش بوونیادی فەلسەفی ئەزمونگەرە کوردەکان لە کایە مەعریفیەکەیاندا لەو چەمکە کۆنەی ئەزمونگەری جیادەبێتەوە، کە گشت دەسەلاتەکان دەباتەوە بۆ ژێر فەرمانڕەوایی هەستەکانو لە ناسینی ئەزموونی خۆیاندا ئاوا ئەزمونگەریەکە

---

[٥٧] رۆژنامەی پاشکۆی عێراق ژ١٢٧ ١٩٩٠/٣/٧ زایەر رۆژبەیانی دابڕانی ئەپستمۆلۆجی یان دابڕانی ئیستاتیکی! ل١٠.

[٥٨] رۆژنامەی پاشکۆی عێراق، ژ١٣٤ ١٩٩٠/٤/٢٥ مەریوان وریا قانع کۆمیدیای سەلەفیەت، ل١٠.

دەناسێنن "ئەزمونگەری راستەقینە لەو خاڵەوە دەست پێدەکات، کە هەوڵی بنیادنـانی پرسیارو وەڵامی خۆمان بدات، پرسیاری ئێمە لە دنیاو وەڵامی ئێمـە بـۆ دنیـا ئـەگینا هەرجۆرە ئەزموونی، کە فەرزکردنی پرسیارو وەڵامی کەسێکی دیکە بی دەبێتە درۆزنە ئەزموون"[٥٩] . لەروانگەی ئێمەوە ئـەم قۆناغـە بانگـەوازی روناکبیرانـەی کـوردی تیـا لەدایك دەبێت، کە بانگەشە بۆ ئەقڵ دەکاتو پلانـی نـوی دادەنێـتو بـۆ تیـۆریزەکردن تیۆریزەکردنی مێژوو، تیۆریزەکردنی ئابووری، تیۆریزەکردنی ئەدەبو هونەر..هتد وەلە بانگەشەی ئەو تیۆریزەیەدا دەڵێن: "لە رۆشنبیری ئێمەدا تیۆرەیەك لەدایك نابێت پێش ئـەوەی تیۆریزەکـەی ئـەو بوونیـادە ئەقڵییـە نـەکرابێت، کـە رێگـرە لـەپێش دەم تیۆرەکانـدا"[٦٠]. ئـەم شـەپۆلە رووناکبیریـە کەلەسـەر ئاسـتی بـیر جێگـەی خـۆی خۆشکردووە، لە بووارە جیاجیاکانی بیرو شارستانیەتدا دژەکاری دەبێتو پانتاییـەکانی ژیانی شارستانی پڕدەکەنەوەو لە رەوتی درامای کوردیشدا، پوختەی ئـەو دیاردەیـە لـە نووسـینەکانیاندا ئـاوا بەرجەسـتە بـووە"مەبەسـتم ئەوەیـە ئامـادەبوونی زانـین جـۆرە ئەقلانییـەتێکی لـە رۆشـنبیرییەکەماندا خولقانـدووە، یەکـەم هەنگاویـشی ئـەو جیابوونەوەیەیە لەگەڵ ئەقڵی سـەلەفیدا لـە تێگەیـشتنو کارکردنـدا بـەڵام ئـەم سـاتەی ئێستای نوێخـواز نەگەیـشتۆتە ئـەوەی، کـە بتوانێـت دابـڕان لەگـەڵ نمونـەی رۆژئـاوادا بخولقێنی ئەم خولقاندنەش کارێکی گەلێك قورسەو لە کورتترین مانایدا "دامەزرانـدنی خـود"ە کەواتـە ئەگـەر یەکـەمین سـات هەڵوەشـاندنی ئـەقڵی سـەلەفی بێـت ئـەوا هەنگاوەکان مژدەبەخشنو کـەم تـا زۆریـش ئـەم ئەقلانییەتـە لـە تێڕوانینو بەرهـەمی زینـدووی بووارەکـانی رۆشـنبیریدا رەنگی داوەتـەوە"[٦١].. مایـەی گەشبینیو سـیمای گەشەسـەندنە، کـە هـەوڵو کۆشـشێکی ئـاوا زانـستیانەو لـەئاکامی قوڵبوونـەوەی فەلسەفییەوە سەرنجی ئاستە هونەریەکان بداتو پلانو بوونیادنـانی بـۆ دارێـژێتو لـەو ئاسـۆگەیەوە بانگـەوازی ئەزمونگـەر سەرچـاوە بگرێـت نـەك تـەوژمێکی کتـوپڕو

---

[٥٩] رۆژنامەی پاشکۆی عێراق، ژ١٣٤ ١٩٩٠/٤/٢٥ مەریوان وریا قانع کۆمیدیای سەلەفیەت، ل١٠

[٦٠] رۆژنامەی پاشکۆی عێراق، ژ١٢٣، ١٩٩٠/٥/١٦ بەختیار عەلی تیۆریزەکردنی تیۆرە، ل١٠.

[٦١] رۆژنامـەی ئاسـۆ، ژ١٦، ١٩٩٠/٦/٩ شـەماڵ عومـەر ئامـادەکردنی مەعریفـە لـەنێوان ئەقلانیەتو.. ل٤.

چاولێگەریو لاسایی کەرەوەی خواستراوانە بێت، بەڵکو بنچینەیەکی بیری درووستی کردبێت وەك خۆیان ئاماژەی بۆ دەکەن: "هەموو کارو پرۆژەیەکی ئەزمونگەری رەگو ریشەی هەیەو تەنها وەك زۆر لە برا هونەر دۆستەکان تێگەیشتوون تەوژمێکی کتوپڕ نییە ئەم کارو نمایشتە ئەزمونکاریانەیش لە گۆشە نیگایەکی زانست ئامێزی هەموو ئەو ویستگە لەدوونەهاتوانەی ئەو هێڵە ئاسۆگەیە درێژەی ئەفرێنەرانی چیای هونەری ئەزمونگەریو نوێخوازی شانۆی جیهانیە"[٦٢] ئەمە وتارێکی سەرپێیو رێکەوت نییە بەڵکو پرۆسەیەکی هۆشمەندانەی ئامادەکراوەو لە ئاکامی وردبوونەو هەڵسەنگاندنی رەوتی مێژوویی هونەرەکەو هەڵسەنگاندنی ئاستی ئێستایدا وەك هەولێکی چالاکانەی چاکسازیی بانگەواز بۆ ئەزمونگەری دەکرێتو راستەوخۆ بنەما بیرییەکانی ئەو دیاردەیە دووبارە دەکرێتەوە ئەوەتا لە وتارێکی تردا هەر ناونیشانی وتارەکە دەبێ بە پاڵپشتو نموونەی بەدەنگەوەچوون، کە وتارەکە بەم ناوەوەیە شانۆی ئەزمونگەری "قارچك هەڵتۆقین" نییە؟؟ "من دڵنیام لەوەی خۆهاویشتنە ناو رووباری ئەزمونگەرییەوە لە بوواری شانۆدا، وا بەئاسانی وەك قارچك هەڵتۆقین نییەو نایەتەدی، ئەو لاوانەشی، کە ئەمڕۆ بانگەشەی ئەزمونگەری دەکەنو بۆتە خەونو ئاواتی بەردەوامیانو بە عیشقو پاکییەوە ئامێزیان بۆ کردۆتەوە "حەتمەن" گەیشتونەتە ئەو بڕواو قەناعەتەی، کە لە پەنایەکی زۆر زانستییەوە "ئەزمونگەری" دەبێتە بناغەیەکی پتەوی بنیاتنانی کۆشکی شانۆی رەسەنی کوردی..."[٦٣] ... ئەم لاوانە رێبوارێکی کوترەوی ئارەزوومەندن، کە بۆ کپکردنو دامرکاندنەوەی ئارەزووە خەفەکراوەکان ساتێك لادەنە ویستگەیەكو چەشەیەك لە کانیاوی ئەو ویستگەیە بنۆشن، هەر لە هەمان کاتو شوێنیشەوە چاوەچاوی بریسکەی چۆڕە ئاوی سەرچاوەیەکی تر بیانخاتە سەر خولیاو کەڵکەڵەی گواستنەوەی ویستگەو سەیرانگاکان. بەڵکو وەك ئەندامانی ناو کەشتیەکەی نوح تا نەگەنە وشکانی دەستبەرداری کەشتیەکە نابن "بەدووی زەمەنێکی

---

[٦٢] رۆژنامەی پاشکۆی عێراق، ژ٣٠، ٦/٤/١٩٨٨ دانا رەئوف "ئەمرۆمان" دەبێتە زەمینەیەکی پتەوی سبەینێ،ل٥.

[٦٣] رۆژنامەی پاشکۆی عێراق، ژ٢١، ٣/٢/١٩٨٨ شەماڵ عومەر ئەزمونگەری قارچك هەڵتۆقین نییە!، ل١٠.

ونو پڕ لە نهێنی جیهانێکی جیاوازدا وێڵە، خەونی لێ ڕەنگاوڕەنگ ئەبێو گەرەکیەتی خۆیو ئەکتەرەکان گەشتێکی ئەفسوننی بە کەشتیەکەی نوح بکەنو لە روانگەی پرۆسیسو بەرجەستەکردنی کارێکی هونەری بەرزەوە بگەنە وەڵامی پرسیارە فەلسەفیەکان"[٦٤] هەر بۆ گەیشتنە وەڵامی پرسیارە فەلسەفیەکان ئەزمونگەران لە خەوبینینی بەردەوامدانو لە زەمینە رۆشنبیرییە خودییەکەیانەوە شێوازە تایبەتەکەی خۆیان یا خەونەکەیان "لە فەلسەفەی توندوتیژی ئارتۆ یاخود ئەزمونەکانی پسپۆڕانی شانۆی روسی مایرهۆلدو فاختانکۆفو تایرۆف...هتد یاخود لە نومایشتە هەژارو طقص ئامێزەکەی کرۆتۆفسکی یان جیهانە ئەفسونیو تیشك ئامێزەکەی پیتەر بروکەوە بێت سەربەستە، سەربەستە چارۆکەی کەشتیەکەی بەرەو رۆخی چ رووبارێك بەرێت"[٦٥].. گەشتی خەونو پڕ ئەفسونو ئەزمونگەری گەلێ تەگەرەو کۆسپی هاتۆتە رێو واتەواتی زۆری نایەوە بەتایبەتی ئەو سەربەستیەی، کە بە خۆمان دابوو بۆ ئاراستەی چارۆکەی کەشتیەکان تەنانەت لەلای هەندێ ئەزمونکار گومانو ساردبوونەوە سەری هەڵدا تیایاندا بوو دەیوت: "قۆناغی ئێستای شانۆی ئێمە قۆناغی هەوڵو تەقەلادانە بۆ دروستبوونو پێگەیشتنی شانۆیەکی رەسەنی کوردی.. جا هەر جموجۆڵو رێبازێکیش، کە خزمەتی ئەم ئامانجە نەکات، لە خۆماندووکردن بەولاوە هیچ بە شانۆی کوردیمان ناگەیەنێت. کەواتە بەم پێیە ئامانجی سەرەکی جارێ لەپێش هەموو شتێکەوە پێگەیشتنی شانۆیەکی رەسەنی کوردییە. نەك بانگەواز بۆ ئەزموونو ئەزموونگەری... ئیتر ئەمە ئەزموونگەرییە بۆ لە خەڵکی خرایە کەشکەشانی فەلەك. دوکتۆر سلمان قطابە لە کتێبی (المسرح من أین الی أین)ەدا دەڵێ: بەپێی ئەو هەموو تاقیکردنەوە شانۆییە ئەوروپیانەی، کە لە وڵاتی عەرەبیدا نزیکەی سەدساڵێکە هێشتا هونەرمەندانی شانۆ لەو بازنەیەدا دەخولێتەوە دەپرسن، ئایا شانۆیەکی عەرەبیی

---

[٦٤] رۆژنامەی پاشکۆی عێراق، ژ٦، ١٩٨٧/١٠/٢١ دانا رەئوف چەند تێڕامانێکی ئەزمونگەری فەلسەفی سەبارەت بە چەمکی شانۆیی، ل١٠.

[٦٥] هەر ئەو سەرچاوەیە، ل١٠.

رەسەنمان هەیە؟"[٦٦] ئەزموونکارەکان ئەم ساردبوونەوەیە بە روویەکی تری ئەزموون دەزانن‌و لەگەڵی دەکەونە گفتوگۆو بەهۆی ئەو گفتوگۆیەشەوە زیاتر بەرنامەو پرۆژەکانی خۆیان دەردەخەن‌و وەك بڵێی بە تیرێك دوو نیشانە دەشکێنن، هەم وەڵامی رەخنەو پرسیارەکە دەدەنەوەو هەم زیاتر خۆیان دەناسێنن: "بەو رەخنەگرانە بڵێم هونەر لاسایی کردنەوە نییەو قاڵبووی خەون‌و ئەندێشەو فیکری بەرزو خولقاندنی شێوەیە.. روونکردنەوەی ئەزموونگەرییەتیش لەم قۆناغەی شانۆی کوردیدا پێویستیەکی گەورەی شارستانیەتەو بەمەیش شانۆی کوردی دەچێتە قۆناغی پرۆژەو دوابەدوای ئەوە هەنگاوی زانستیانە دەنێت بەرەو دامەزراندن.. هەر لەم رووەشەوە نمایشکردنی دەقی جیهانیش نە تاوان‌و نە شارەزابوون‌و نە راکردنیشە لە ئەدەب‌و مێژوو و کلتوری نەتەوەیی.. ئەم مەسەلەیەش وەك قۆناغێك زۆر میللەتی تری پیا تێپەڕبووە..."[٦٧] ئەم خولیایە، جۆشی پڕ خۆشی ئەم کۆمەڵە بەهۆی چالاکییە تیۆرییەکانەوە بووە خەسڵەتی هەرە دیاری ئەم قۆناغەی درامای کوردی چونکە پرۆژەی کارکردنیان بە دەیان وتاری رۆژنامەگەریو باسی شانۆیی* دەستی پێکرد توانیان دەنگو رەنگی خۆیان بگەیەننە

---

[٦٦] رۆژنامەی پاشکۆی عێراق، ژ١٨ ١٩٨٨/١/١٣ گەزیزە با ئەزموونگەری کەرەسە بێت بۆ پێگەیاندنی شانۆی کوردیمان، ل١٠.

[٦٧] رۆژنامەی پاشکۆی عێراق، ژ٨٨، ١٩٨٩/٥/٣١ دانا رە ئوف شانۆی ئەزموونگەری لە تەرازوی رەخنەسازیدا، ل٤.

* "بێجگە لەو وتارانەی، کە لێیان دواین چەندین وتارو باسی تریان بڵاوکردۆتەوە وەك شانۆی ئەزموونگەری شانۆی زیندووی نیگار حسیب قەرەداغی، کە رۆژی ١٩٨٧/١١/١٨ لە ژمارە ١٠ی پاشکۆی عێراقدا بڵاوکراوەتەوە وە سێیەم بەیاننامەی شانۆی ئاهەنگ سازی، کە هۆشەنگ محمد امین وەریگێڕاوەو لە ژمارەکان ١٤٤- ١٤٥- ١٤٦ی پاشکۆی عێراقدا بە زنجیرە بڵاویکردۆتەوەو کتێبەکەی دانا رەئوف شانۆی توندوتیژی لەنێوان تیۆرو پراکتیکدا. وە وتاری سایکۆلۆژییەتی نەمایشی شانۆیی هەمان نووسەر لە پاشکۆی عێراقدا لە رۆژی ٣٠ی ئەیلول ١٩٩١وە دەربارەی شانۆی وێنەیی، کە شەماڵ عومەر لە ژمارە ٧ی پاشکۆی عێراق لە رۆژی ١٩٨٧/١٠/٢٨دا بڵاویکردۆتەوە وە رۆژی ١٩٩٠/٥/١٦ لە ژمارە ١٣٧ی هەمان رۆژنامەدا بابەتێکی تری بڵاوکردەوە بەناوی ئۆدیب لەنێوان نومایشی کلاسیکیو بۆچوونەکانی فرۆیدا".

جەماوەرو ئەو نووسینو هەڵسەنگاندنانەی لەسەر بەرهەمەکانیان پێشکەش کرا زیاتر ڕێگەی بڵاوکردنەوەو ناساندنی کارەکانی خۆشکرد بۆئەم کۆمەڵە، هەوڵو چالاکییەکانی بوواری پراکتیکیشیان فاکتەرێکی سەرەکی بوو بۆئەوەی وەك کۆمەڵێکی خاوەن دەنگوڕەنگ بناسرێن، کە توانای گفتارو کرداریان یەك دەگرنەوەو لە بەرهەمەکانی غۆریلا، لە چاوەڕوانی سیامەند دا، باخچەی ئاژەڵان، کەمانچەی رۆچێلد، ئەوەڵ سەحەرە، دەریا...هتد، ئەمانە بەرهەمی ئەو کۆمەڵە بوون، کە راستەوخۆ بانگەشەی ئەزموونگەریان دەکردو تیپی شانۆی ئەزموونگەرییان دامەزراندبوو بەڵام لەپاڵ ئەو کۆمەڵەیەشدا بزووتنەوەیەکی هونەری چڕوگەش لە ئارادا بوو، کە بەرهەمەکانیان ئەزموونی نوێنو لە خانەی ئەزموونگەریدا دادەنرێن وەك بەرهەمەکانی ئەحمەد سالار نالیو خەونێکی ئەرخەوانیو کاتێ هەڵۆ بەرز ئەفڕێو جزیری وانەی ئەڤین دادەدات هەروەها بەرهەمەکانی جیهاد دلپاكو بکر رشیدو حسین میسریو گەلێ بەرهەمی تریش، وەك بەرهەمەکانی تیپی هونەری نوێی هەولێرو تیپی شانۆی شۆرشڤان، کە زیاتر لە دە شانۆیی لەم قۆناغەدا پێشکەش کردووەو زۆربەیان دەچنە خانەی ئەزموونگەرییەوە "بەتایبەتی دوای ئەوەی، کە ئەو تیپە مۆڵەتی رەسمی وەرگرت لە ٨/١٠/١٩٨٩"[٦٨]. ئەوەی جێگەی سەرنجە ئەزموونو کاری ئەزموونکاری زۆر لەپێش ئەم قۆناغەدا سەری هەڵدابوو وەك ئەو بەرهەمانەی، کە کۆمەڵەی رۆشنبیری کورد لە بەغدا پێشکەشیان دەکرد وەك: "چیرۆکی ئەو پیاوەی بوو بە سەگ، لەساڵی ١٩٧٩ وە شانۆی مرۆڤێکی ئاسایی ئەو دوو بەرهەمە بەرزان عوسمان دەریهێنابوون، ساڵی ١٩٨٣ شانۆیی بایتی بابا بایتی هەروەها لە سلێمانیو دهۆكو هەولێریش هەندێ بەرهەم پێشکەش کراون، کە دەچنە خانەی ئەزموونگەرییەوە هەرچەندە بانگی ئەزموونگەریشیان بۆ نەدرابوو وەك پردی وڵات و تەقینەوە پردی ئارتا...هتد.

دەبێ لە ئاست ئەو دیاردە نوێخوازییە کۆمەڵەی ئەزموونگەریو ئەوانەیش، کە لەو کۆمەڵە نەبوونو جێی دەستیان بەسەر بزاڤی شانۆی کوردییەوە دیارەو کارەکانیان وەك ئەزموونێکی نوێی تایبەت دەچێتە خانەی ئەزموونگەریەوە، ئێمەیش لە ئاست

---

[٦٨] رۆژنامەی پاشکۆی عێراق، ژ١١١، ١٥/١١/١٩٨٩ ئەمین حیدر تیپا شانۆیا شۆرەشڤانو.. هەلبژاردنا دو یاهێکی، ل٥.

بەخشش‌و بەرهەمیاندا لەگەڵ ئەو دەنگە یەکانگیرین، کە دەڵێت: "لە راستیدا ئەمە وزانەیش شایستەی بایەخدان‌و داواندن‌و مشتومڕن، چونکە توانیان هەنگاوی راست‌و راستەقینەی خۆیان رووەو ئەزموونگەری‌و نوێخوازی بنێن. ئەم تاقمە خۆبەختکەرە سەداو و چمکی بنەچەی ئەم رێبازەیان گرتە دەست‌و توانیان لەماوەیەکی زۆر کەمی پێوانەییدا پەرە بە شانۆی کوردی بدەن‌و بزووتن‌و جموجۆڵ بخەنە ناو رەگ‌و ریشەو دەمارە سڕبووەکانیەوە، بەتایبەتی بازدانێکی وایان پێ بەخشی، کە لەمیانەی لاسایی کردنەوە بیگوێزنەوە بەرەو هاوبەشبوونێکی تازەگەری گەرم‌وگوڕ هەنگاو بنێن"[٦٩] ئەمە تێڕوانینی گشتی سەرجەم دیاردەکەیە ئەگەر لە تێڕوانینی هونەرمەند ئەحمەد سالاریش وردببینەوە هەر لە تەوەری نوقڵانەو گەشبینییەوە لەو چالاکییانەی روانیوەو دەڵێت: "ئەزموونگەری ئەزموونە لە پای رەواو لەبارتر بینینەوەو گەڕان‌و خولیا بە مەرامی جوانترو چاکتر کەواتە داهێنان‌و پەرەسەندنە لە بوواری هونەردا دروستکردنە، کەواتە ئەم بووارەش هەر لە دۆخە بەردەوامیەکەی شارستانیەتی مرۆڤدایە... تا دەڵێ ئەم بزووتنەوە ئەزموونکارییە کۆششێکی پڕ لە گیانی لاوێتییە بۆ سەلماندنی بوون‌و چەسپاندنی پێناسنامەی رۆژگارەکە...بۆیە بەدڵنیاییەوە دەڵێم ئەزموونگەری ماندووبوونێکە دوور لە مایەپووچی.. کەواتە گەشبینی‌و هۆشیارییە"[٧٠]، ئەمە بۆچوونی هونەرمەند ئەحمەد سالارە لەسەردەمی سەرهەڵدان‌و گەرمەی چالاکییەکاندا، ئەی دەبێ ئێستا لە هەڵسەنگاندنی هەمان دیاردەو پیاچوونەوەی کارەکاندا چۆن هەڵیانسەنگێنێ؟، یا چۆن سەرنجی تایبەت دەربارەی کۆمەڵەکە دەربڕێت؟ لە وەڵامی ئەو پرسیارانەدا کاک ئەحمەد سەرنجەکانی پێشوو دووپات دەکاتەوەو دەڵێت: "یەك راستی هەیە دەبێ بڵێین ئەزموونگەری رێباز نییە ئەزموونگەرێتی هەوڵی بینینەوەیە، تەوژمیش نییە، بەڵام خولیایەکی زیندووی پیرۆزە لە هەستی هونەرمەندا بۆ داهێنان، کە شوێن پێ هەڵگیریی‌و شێوازە لاسایی کارەکان بەجێ دەهێڵێ‌و دەیەوێ خۆی خۆی‌و کەسایەتی خۆی لەو داهێنانەدا ببینێتەوەو ئەوەیش کاری هونەرمەندی بەتوانایە...

---

[٦٩] گۆڤاری رامان، ژ١٠، ٥ی نیسان ١٩٩٧ حمید ریبووار دەربارەی گوتاری شانۆییمان، ل٢٦.

[٧٠] رۆژنامەی پاشکۆی عێراق، ژ١٤، ١٩٨٧/١٢/١٦ رۆژنامە ئەزموونگەری ئاوێتەیەکی پڕ مانای ژیانە، ل٨-٩.

پاشان دەڵێ ئەو هەولاَنەی گەنجە خوێنگەرمەکان وەك: شەماڵ عومەرو دانا رەئووفو... مەرج نییە تەنها لاسایی کردنەوەی وێنەیی بووبن، بەڵکو ئەوانە هەندێ تایبەتمەندی خۆیانی تیابوو، شتەکانیان رەنگو رواڵەتی کوردی تیابوو بەتایبەتی هەڵێنجان لە کەلەپوری کوردی، بەیتو ئەفسانە کوردییەکان، کە لە بەرهەمەکانی خەجو سیامەند* و کارەکانی تردا دەبینرێنەوە"[٧١] ئەم گەشبینیو هەڵسەنگاندنە نوێیەی کاك ئەحمەد دووپاتی ئەوە دەکاتەوە، کە ئەو لاوانە مایەپووچ نەبوونو بەردێکیان خستە سەر تەلاری شانۆی کوردیو تائێستاش هەر بەردەوامن** بۆیە کۆتایی ئەم قۆناغە بە کۆتایی ئەزموونگەرەکان نازانینو دڵنیاشین، کە ئەزموونگەری کۆتایی نایەت چونکە مرۆڤ بەبێ ئەزموون ناتوانێ خۆیو قۆناغەکەیو دەوروبەر بناسێتەوەو ناسنامەی خۆی دیاری بکات.

هەنگاوی دووەم: درامای کوردی ١٩٩١-١٩٩٥ قۆناغی راپەڕین

لەسەرەتای قۆناغی پێشوودا ئەوەمان دیاریکرد، کە بە پەلاماردانو داگیرکردنی کوێت ئەو قۆناغە کۆتایی پێ دێتو قۆناغێکی نوێ دەستپێدەکات.

سەرەتای ئەم قۆناغەیش سەرەتای قەیرانێکی نوێ بوو نەك هەر بۆ کورد یا عێراق بەڵکو بۆ ناوچەکەو جیهانیش بەتایبەتی پاش ئەوەی حکومەتی عێراق بەناوی گەڕانەوەی لق بۆ ئەسڵ "ئەویش بەرایی کردنی یەکێتییەکی تێکەڵ بووی تەواوی"[٧٢] ئەم قەیرانەیش دۆخێکی نوێی بەدوای خۆیدا هێنایە ئاراوە، کە رواڵەتەکانی لە چەند رووداوێکی گرنگی نوێدا خۆی نواند، لە هەمووشیان گرنگتر بۆکورد، راپەڕینی خەڵکی

---

* ئەو بەرهەمە بەناوی لە چاوەڕوانی سیامەنددا بووو نەك خەجو سیامەند وە شەماڵ عومەر ئامادەی کردبووو.

[٧١] گۆڤاری رامان، ژ١٠، ٥ی نیسانی ١٩٩٧ ئامادەکردنی رامان چاوپێکەوتن، ل٤٠.

** تیپی شانۆی ئەزموونگەری تائێستایش هەرماوەو هونەرمەندە ئەندامەکانیشی لە هەندەران لە چالاکی نەکەوتوون بەڵام دوورە وڵاتن. درەنگ هەواڵی چالاکیان دەبیستین.

[٧٢] رۆژنامەی ئاسۆ، ژ٥٤، شەممە ١٩٩٠/٨/١١ رۆژنامەکە سەرکردە: ئەوەی هەوڵی ئەوە بدات دەست درێژیمان بکاتە سەر.. ل١.

کوردستان بوو کەلـە ئاکـامـی تێکـشکانی هێـزی سـەربازی عێـراق لـە جـەنگی نێـوان عێراقو هاوپەیمانان دۆخێکی گونجاو بۆ خەڵکی کوردستانو عێـراقیش هاتـە ئـاراوە تـا بتوانن وەڵامی ستەمو زۆرلێکردنی دەزگا داپڵۆسێنەرەکان بدەنـەوەو پـەلاماریان بـدەن، چونکە ئەو تەرازوی هێزە، کە لەوەوپێش بەلای عێراقدا لاسەنگ بوو شیرازەکەی گۆڕاو تای عێراق سووك بـوو بەتایبـەتی دوای تێکـشکانی سـوپاکەی لـە کوێـت لەبەرئـەوەی جەنگەکە زۆر لـە توانـای عێـراق قورسـتربوو بـوو بـەهۆی ئـەوەی سـوپاکەی لەبەریـەك هەڵوەشێتەوە ئەوەی کوژرا کوژرا، ئەوەی خۆی دا بەدەستەوە بە دیل گـیرا* ئـەوەیـشی، کە مابووەوە سوپایەکی بەزیوی شکست خواردوو کەوتە بەر پەلاماری خـەڵکی داخ لـە دڵی عێراق، بەتایبەتی گەلی کـورد، هەربۆیـە خـەڵك تـوانی لەماوەیـەکی زۆر کورتـدا گەلـێ شارو شارۆچکە** رزگار بکاتو دەسـەڵاتی رژێمـی تێـدا نـەهێڵێت پاشـان رژێـم پاشماوەی هێزەکەی کۆکردەوەو پەلاماری ناوچـە ئازادکراوەکـانی دا لـە خـواروی وڵاتو ناوەڕاسـتو لەپاشـدا لـە کوردسـتان لـە ئاکامـدا خەڵکەکـە وەك وەڵامدانـەوەی ئـەو لەشکرکێـشیو کوشـتو کوشـتارە شـارەکانیان چـۆڵ کـردو روویـان کـردە ناوچـە سنووریەکانی ئێـرانو تورکیـا، ئـەم کۆچـە سـەرجەمییە لەپاشـدا بـە کـۆڕەو ناسـرا لـە ئاکامی بە دەنگەوە هاتنی دەزگا نێودەوڵەتییەکانـەوە ئەنجومـەنی نەتەوەیـەکگرتوەکان "بڕیاری ٦٨٨ی تایبەت بـە پاراسـتنی مـافی مـرۆڤ و مـافی رامیـاری عێراقییەکانـەوە دەربکات"[٧٣] و تارادەیەك دەستی سـوپای عێراقـی بکێـشێتەوەو بـوو بـە هۆیـەك، کـە دۆخێکی نوێ بێتە ئاراوە، کە رێی بۆ وتووێژ خۆشکرد، کە لەنێوان بەرەی کوردستانیو حکومـەتی عێراقدا، ئەم گفتوگۆیە زۆری خایانـدو رژێـم چـەند جارێـك رایگەیانـد، کـە

---

* وەك رێژیم دانیپیاناوە زۆر لە سەربازەکانی هەر بە زیندویی کراون بەژێر گڵەوە، ئەمەش کاتێ لەشکری هاوپەیمانان سەنگەرەکانیان پاماڵ کردن، لەم بارەیەوە رۆژنامەی العراق بە قەڵەمی علی بدری دەنوسێت.. زیندەبەچاڵ کران... تاوانێکی چەرخە، کە لێی نابوررێت!! بروانە جریدە العراق، ع٤٧٧٨ الاربعاء ٢٥ی ایلول ١٩٩١ "علی بدری" دفنوا احیاء.. ص٣.

** وەك شارەکانی سلێمانی، هەولێر، کەرکوك، دهۆك.

[٧٣] جریدە المؤتمر، ع ٥٤، جمعە ٢٧ی مایس ١٩٩٤، قرار ٦٨٨....، ص٥.

ڕێکەوتن نامەیەك بەم زوانە رادەگەیەنرێت[*] بەلآم ئاکامێکی نەبوو بەڵکو گەل جارێکی تر راپەڕیو سوپاکەی رژێمی لە کوردستان وەدەرنا، رژێمیش دامودەزگا کارگێڕیو خزمەتگوزارییەکانی خۆی لە کوردستان کێشایەوە. وە لە ئەنجامدا بەرەی کوردستانی ناچاربوو، کە بەڕێوەبردنی ناوچەکە بگرێتە ئەستۆی خۆیو بەشێوەیەکی کاتی ئەو بۆشاییە پڕبکاتەوە، کە رژێم بە کشانەوەی دامودەزگاکانی دروستی کردبوو، پاشان بەرە بڕیاری دروستکردنی پەرلەمانی کوردستانی داو پەرلەمانو حکومەتی هەرێمی کوردستان دروست بوو.

ئەم کورتە باسە پانۆرامایەکی خێرای رووداوە مێژووییەکان تەنها بۆ دیاریکردنی پەیکەری گشتی بارودۆخەکە بوو چونکە ناتوانین دراما لەدەرەوەی رووداوە مێژووییەکاندا بناسینەوە یا تایبەتییەکانی دیاری بکەین ئەگەر تایبەتییەکانی کاتو شوێنی ئەو هونەرە دیاری نەکەین، چونکە وەك هونەرمەند تەلعەت سامان دەڵێت: "دەبێ شانۆ پڕ بە پێستی قۆناغ بێت"[٧٤] بەڵێ دەبێ دراما هاوتەریبی قۆناغ بێت، جاوەك لە سەرەتایشەوە وتمان ئەم قۆناغە قۆناغی قەیرانە بۆ گەلی عێراق ئاستی شارستانییەت سیمای سەرەکی قەیرانەکە لەخۆدەگرێت، دراماش لەو ئاستەدا دەبینرێتەوەو بەتایبەتی لە ساڵەکانی ١٩٩١-١٩٩٢-١٩٩٣دا، کە شیرازەی هەموو دیاردە شارستانییەکان تێکچوو بوو بۆیە خەمخۆرانی هونەرو دراما دێنە دەنگو دۆخەکە هەڵدەسەنگێننو ئاوا دەیناسێنن: "رەوتە هەڵکشاوەکەی شانۆی کوردی روو لە نزمیو وشکبوونەوە دەکات و کردە شانۆییەکەش وەك پرۆسێسێکی ئەستاتیکی زانین لە برەو دەکەوێ پرۆژەی دامەزراندنیش ئەو تەوژمە چوستو چالاکەی نامێنێت ئەوە تا ئێستا تێکرا جوڵانەوەی شانۆیی لە کوردستاندا لە برە نمایشێکی بەناوە شۆڕشگێڕ

[*] بۆ نموونە رۆژنامەی العراق لەسەر زاری کاك مسعود بەرزانییەوە دەڵێت: بەم زوانە ڕێکەوتن نامەیەك رادەگەیەنرێ. رۆژنامەی هاوکارییش بە مانشێتی گەورە دەنوسێ: ڕێکەوتن نامەی تایبەت بۆ پتەوکردنی حوکمی زاتی ناوچەی کوردستان رادەگەیەنرێ.

[٧٤] رۆژنامەی کوردستانی نوێ، ژ١٤، ١٩٩٢/٢/١٠ دلشاد مەجید دیمانە لەگەڵ تەلعەت سامان، ل٨.

بابەتی هەڵچوون ئامێز بەولاوە چی دی نین"[٧٥] کەواتە قۆناغەکە قۆناغی بەستەڵەكو قەیرانی درامایەو هیچ بەڵگەو دیاردەیەکی وایش لە ئارادا نییە، کە پێچەوانەی ئەو بۆچوونە بێت بەتایبەت لەسەرەتای ئەم قۆناغەوە تا ناوەڕاستیشی بەولاوە، تایبەتییەکانی قەیرانو سڕبوون بە بالاّی دراما دەبڕێت، وەك لەم خالاّنەدا دەردەکەوێت:

- **ستی دراما:** لەسەرەتای ئەم قۆناغەدا دراما بە رادەیەکی گشتی سڕبووبوو گەر نایشلێین گیانی تیا نەمابوو تەنها لەبەرئەوەیە، کە هونەرمەندانو نووسەران بەردەوام لە هەوڵداندا بوون بۆ بووژاندنەوەی ئەوجا ئەو هەوڵانە بە باسکردنو کۆڕو کۆبوونەوە یا بە نووسینو بلاّوکردنەوە بوویێت کاریگەری هەبووە هەر هیچ نەبێت نەیانهێشتووە ناوی کوێربێتەوە، لەگەڵ ئەوەشدا وەك پێویست نەتوانرا لەو ماوەیەدا شتێکی وای بۆ بکرێت، کە وزەی تێ بێتەوە، لەبەر چەند هۆیەك، کە گرنگترینیان ئەمانەن:

١. تێکچوونی دامودەزگا هونەرییەکان بەهۆی جەنگو راپەڕینەوە یا کشانەوەی لە کوردستان وەك ئەو دەزگایانەی، کە سەر بە وەزارەتی راگەیاندنی رژێم بوون و لەوەوپێش لایان لەو هونەرە دەکردەوە... تا دامەزراندنی حکومەتی هەرێمی کوردستانو سەرلەنوێ دەرکردنەوەی گۆڤاری کاروان..

٢. گرانی باری ئابووری، بەهۆی ئابلۆقە ئابوورییەکانەوە ئابلۆقەی نێونەتەوەییو ئابلۆقەی رژێمی عێراق لەسەر کوردستان گرانییەکی وەها کەوتەوە، کە لە وزەی هیچ تیپو دەستەیەکی هونەریدا نەبوو خەرجی بەرهەمێکی درامی دابین بکات چونکە ئامادەکردنی شانۆییەك دە هەزار دیناری تێدەچوو.

٣. گرانی کاغەزو خەرجی چاپکردنی کتێب بواری ئەوەی نەهێشتبوو، کە نووسەران بتوانن دراماکانیان بە چاپ بگەیەنن، بۆیە زۆربەی بەرهەمەکانیان بە دەستنووسی مابووەوە چاوەڕێی دەرفەتێ بوون تا رووناکی ببینن*.

---

[٧٥] رۆژنامەی کوردستانی نوێ، ژ١٤٨، ١٩٩٢/٧/٢٦ عوسمان ئەحمەد هەڵۆێستێك، ل٦.

* بۆ نمونە ژمارە ١٠ی گۆڤاری رامان، کە تایبەتە بە شانۆو وە لە ١٩٩٧/٤/٥ دەرچووە سیانزە دەقی درامی خۆماڵیو وەرگێڕاو یا ئامادەکراوی بلاّوکردۆتەوە زۆربەی هەرە زۆریان لەپێش ساڵی ١٩٩٥دا نوسراون وەك چەپکێ گوڵێ تەلعەت سامان، کێشەی چوونونەچوونی ئەحمەد سالار،◄◄

٤. ژمارەیەكی زۆر لە هونەرمەندان بەهۆی گرانی باری ژیانەوە ناچاربوون لەپێناو دابینكردنی بژێوی ژیاندا سەرقاڵی كارو كاسبی بنو نەیانپەرژێتە سەر هونەرو كاتی ئەوەیان بۆ نەمێنێتەوە**.

٥. ژمارەیەكی زۆر لە هونەرمەندانو نووسەران ئاوارەبوونو روویان كردە هەندەران***.

٦. هەندێ لە هونەرمەندان لە راپەڕینو كارەساتەكاندا شەهیدبوون وەك عزت ئەحمەد كەریم، ئەریوان عومەر دەوڵەت****، سەید توانا لە رانیەو جەوهەر باپیرو نەوزاد مستەفا[٧٦].

خەنجەری ناو سندوقەكەی محسن محمد، ئەو پیاوەی لە مردن دەترسا ئامادەكردنی عەبدوڵا سراج، قۆپچەی مەرگ نووسینی عیزەت ئەحمەد كەریم...هتد.

** لە نزیكەوە ئاگاداری گوزەرانی ژیانی ئەو هونەرمەندە شەرەفمەندانەینو ناویان دەزانین بەڵام چاكتر وایە سەرنج بدەینە ئەم نووسینە، كە نووسەرێك لەم بارەیەوە نوسیویەو دەڵێت: شتێكی تریش هەیە، كە دەبێ رەچاوی بكرێ ئەویش مەسەلەی ژیانی رۆژانەی هونەرمەندە.. چونكە لە هەموو كەسێك وادیارە كەس لە هونەرمەند دەستوپێ سپی تر نییە، جا ئەم بارە ناهەموارەی، كە ئەمرۆ لە كوردستان لە ئارادایە وای لێ كردووە، كە تەنها بیر لە دابینی ژیانی رۆژانەی خۆیو منداڵەكانی بكاتەوە بۆ زیاتر وردبووونەوە لەو خاڵە بڕوانە رۆژنامەی كوردستانی نوێ ژ١٤٨ ١٩٩٢/٧/٢٦ عوسمان ئەحمەد، هەڵوێستێك، ل٦.

*** وەك هونەرمەندان شەماڵ عبداللە، شەماڵ عمر، دانا رەئوف، وەلید معروف، رزگار باهیر، ئەكرەم سلیمان، نیگار حسیب، میدیا رەئوف، بكر رشید، محمد تیمور، سعدون یونسو خێزانەكەی، سمیرە سعدون.

**** "ئەریوان عمر دەوڵەت ١٩٦٤/٥/٢٥ لە سلێمانی لەدایكبووەو ساڵی ١٩٨٦ بڕوانامەی دبلۆمی شانۆی وەرگرتووەو رۆژی ١٩٩١/٣/٧ لە راپەڕیندا شەهیدبووو" بڕوانە رۆژنامەی كوردستانی نوێ، ژ٣٧ ١٩٩٢/٣/٨ "رۆژنامە" هونەرمەندو نووسەری شەهید ل٨. عیزەت ئەحمەد كەریم، رەخنەگرو درامانوس سەرۆكی كۆمەڵەی هونەرەجوانەكانی كوردبووو لە سلێمانی لە ئاكامی "تۆپ بارانی رژێیم"دا لەناو قوتابخانەكەی شەهید بووو... بڕوانە "مجلە الپقافە الجدیدە. ع٢٤٠/ عدد الپانی السنە ٣٩ ك١٩٩١/١ شهید السلیمانیة الفنان الكردي الوطني عزت احمد كریم، ص١٤٧.

٧. بەشێك لە هونەرمەندانو نووسەران لەناو دەزگا راگەیاندنەكانی پارتو رێكخراوە سیاسییەكان كاریان دەكردو بوواری كاری هونەریان كەم بووەوە بەتایبەتی كاری درامی چونكە كاتی زۆر دەوێت وەك هونەرمەندان: كەمال رەئووف هەنجیرە، ئەحمەد سالار، عوسمان چێوار، كەریم عوسمان، كامل فەخرەدین، سیروان جەمال، مستەفا ئەحمەد، كەمال سابیر، نەهرۆ سالح، فایەق عومەر... محسن محمد، كە خۆی لە زاری خۆیەوە دەڵێت: "تەلەفزیۆن ئیستهلاكم دەكاتو وەختم لێ دەگرێت"[77].

○ **قۆناغی گەشبوونەوە:** لە ناوەڕاستی ئەم قۆناغە بەدواوە واتە ساڵانی ١٩٩٤و ١٩٩٥دا وردەوردە دراما جووڵەی تێكەوتەوەو لەسەرەتادا ژمارەیەكی كەم بەرهەمی دراما پێشكەش كرا، هەرچەندە تارادەیەكیش لاوازیان پێوە دیاربوو، چونكە هێشتا راپەڕین وەك بزووتنەوەیەكی شۆڕشگێڕانەی خەڵكی كوردستان هەر لایەنی رواڵەتیو توێكڵی ببووە دیاردەو ناخو كاكڵەو كرۆكی ئەو راپەڕینە وەك كردەوەیەكی مێژوویی نەتەوەیی لە هزری قۆناغەكەدا دەنگی نەدابووەوەو وتاری زانینی لێ بەرجەستە نەكرابوو تا ببێتە سەرچاوەو دەقو وتاری ئەدەبیو هونەری لێ هەڵهێنجرێ، بۆیە لە بزاڤە شانۆییەكەشدا بەشێوەیەكی دژوار دەنگی دابووەوەو لە هەندێ بەرهەمی هونەریدا وەك هەندێ دروشمی شۆڕشگێڕانە هەرزەییو كاڵوكرچ خۆی دەنواندو نەبووە پرۆسەیەكی مەعریفی نوێخوازانە. نموونەی ئەو بەرهەمانەش لە دراماكانی چارەنووسی ئادەمیزادی تیپی نواندنی سلێمانیو خەڵكو بەردی شانۆی سالارو زەوییە بەیارەكانی تیپی شانۆی پێشڕەوو ئەسپەشێی كۆمەڵەی هونەرە جوانەكان- مەڵبەندی گشتی سلێمانیو سەربازی هەڵاتوو سەنگەری تیپی راستی...خۆی دەنوێنێ.

○ زۆربوونی بەرهەمی درامیو بڵاوبوونەوەی بە شارەكاندا بۆ نموونە "لە چەمچەماڵ شانۆیی بینایی لە نووسینی سیروان رەحیم پێشكەش دەكرێت. لە هەڵەبجەی شەهید شانۆی پەیام دروست دەبێتو لە ٢٤و ١٩٩٢/٧/٢٥ ئۆپەرێتی

---

[76] جەوهەر باپیرو نەوزا مستەفا، شەهیدانی شارە دێرینەكەی كوردستانو شانۆی كورد مەغدید حاجی، ل١.

[77] رۆژنامەی كوردستانی نوێ، ژ٢٠٢، ١٩٩٢/٩/٢٨ محسن محمد بەدوای غۆرێلادا دەگەڕێ، ل٨.

شوانو بەرغەل پێشکەش دەکات، یانەی رۆشنبیری لە هاوینەهەواری سەلاحەدین درامای ئەسپە دزراوی غەفور سالح پێشکەش دەکات لە رۆژانی ١٧و ١٨و ١٩٩٢/٨/١٩ وە تیپی شانۆی حەمرین لە شەقلاوە هەر لە ئابی ١٩٩٢دا درامای سەمای مەرگ پێشکەش دەکەن وە لە چەمچەماڵ تیپی شانۆی گەل لە ١٩٩٢/٨/٢٤ درامای دایکی خائینێکی نمایش کردووە، وە لە دیانە تیپی شانۆی چوارچرا رۆژی ١٩٩٢/٨/٢١ درامای دارستانێکی تینووی پێشکەش کردووە وە رۆژی ٨/٢٥یش تیپی شانۆی بەکرەجۆ درامای سەگ بیمەی بێکارییە بۆ چەند رۆژێك نمایش دەکرێت، هەروەها لە شەقلاوە شانۆیی دیکتاتۆرو راپەڕینو مەشخەڵی شۆڕش لە مانگی حوزەیرانی ١٩٩٢ پێشکەش دەکات، تیپی شانۆو مۆسیقای کەلاریش درامای چیای بەزیو پێشکەش دەکات...هتد"[٧٨].

○ لە دوو ساڵی کۆتایی ئەم قۆناغەدا واتە ١٩٩٤و ١٩٩٥ دراما بەتەواوی کەوتە جوڵەو گیانی سڕبووی* وردەوردە جۆشو خرۆشی تێکەوتەوە، ژمارەی بەرهەمەکان

---

[٧٨] رۆژنامەی کوردستانی نوێ، ژمارەکانی ١٢٥و ١٢٦و ١٢٩و ١٤٨و ١٧٥و ١٧٦ی رۆژانی ٦/٢١و ٦/٢٢و ٧/١و ٧/٢٦و ٨/٢٤و ٨/٢٦و ١٩٩٢/٨/٢٨ ئەو هەواڵانەی لە هەگبەی دوالاپەڕە دا تۆمارکردووە.

* بۆیە دەڵێین سڕبووو تا لە خامۆشو مەرگ جیابکرێتەوە چونکە سڕ جووڵەیەکی سستو گیانێکی کەم هێزی تیایە، لەو قۆناغەشدا دراما ئەو جوڵەو گیانەی تیابووەو ناوەناوە درامای سەرکەوتووش پێشکەش کراوە وەك مەرگی ئەرخەوانیی کامەران رەئوف، بڕوانە رۆژنامەی کوردستانی نوێ ژ١٥٢ ١٩٩٢/٧/٣٠ رۆژنامە وێنەگرتنی فیلمی مەرگی ئەرخەوانی.. ل٦و پێکەنینی توڕەیی تەلعەت سامانو، کە نووسەرێك لەبارەی ئەم دوو بەرهەمەوە دەڵێت: لەگەڵ ئەوەیشدا ناوەناوە بەرهەمی سەرکەوتوو هەر پێشکەش کراوە، لەم دواییانەدا شانۆنامەی "پێکەنینی توڕەیی" لە نووسینو دەرهێنانی تەلعەت سامان بۆماوەی ٨ رۆژ زۆر بە سەرکەوتووانە پێشکەش کراوە، لە جەوێکی رۆشنبیرانەدا ئەم مامۆستاو نووسەرە بەرێزانە مومتاز حەیدەریو دکتۆرە شوکریە رسولو حەمەکەریم هەورامیو کەمال غەمبار بە رۆحیەتێکی دوور لە سۆزو عاتیفەوە دەستنیشانی لایەنی پیرۆزیو سەرکەوتویی ئەم کارەیان کردو مامۆستای نووسەر دکتۆر مارف خەزنەدار فەرمووی: پێویستە ئەم شانۆگەرییە لەدەرەوەی کوردستانو ئەوروپایش نیشان بدرێت بڕوانە ژ١٤٨ی رۆژی ١٩٩٢/٧/٢٦ی رۆژنامەی کوردستانی نوێ، وتارەکەی عوسمان محمد، هەڵوێستێك، ل٦.

زۆربوونو ئاستی هونەریشیان بەرزبۆوەو رەوتی داهێنان رووی لە جوولەو گەشبوونەوە کرد، هۆی ئەم گەشبوونەوەیش دەگەڕێتەوە بۆ ئەم خاڵانە:

أ. دوای دروستبوونی پەرلەمانو حکومەتی هەرێمی کوردستان هەندێ دامودەزگای هونەری دامەزرایەوەو کەوتنە چالاکیو لە بوواری درامیانەیشدا چالاکییان نواند، وەك بەڕێوەبەرێتی رۆشنبیری شارەکان، کە سەر بە وەزارەتی رۆشنبیری بوو.

ب. چاککردنەوەی شانۆو هۆڵە هونەرییەکانو دروستکردنی هۆڵو شانۆی نوێ لە شارو شارۆچکەکاندا.

ت. زۆربوونی دەزگاکانی تەلەفزیۆنو لاکردنەوەی ئەو دەزگایانە لە هونەری دراماو تۆمارکردنو نیشاندانی بەرهەمی درامای کوردی.

پ. ئاوڕدانەوەی سەرکردەو رێکخراوە رامیاریەکان لە هونەرو هونەرمەندانو دەستگیرۆیی کردنی تیپە هونەرییەکانو تەرخانکردنو بەخشینی بوودجەی دیاریکراو بۆ پێشکەش کردنی کاری درامایی.

ج. هێوربوونەوەی راژەیی بارودۆخەکەو پەیدابوونی جۆرە ئازادییەك دوور لە سانسۆری رژێم بوواری خۆشکرد، کە هەندێ دەقی درامی بە ئازادی لەدایك بن وەك دراماکانی فرمێسکی رەشو عەرەبانەو گوڵ عومەرو پێڵاوو شەهیدەکان ئەم هەفتەیە دەگەڕێنەوەو رۆشنا.

ح. رەخساندنی بوواری گشتی چاپو چاپەمەنی هەندێ هەلی دروستکرد بۆ چاپو بڵاوکردنەوەی دەقی دراماو باسو لێکۆڵینەوەی هونەری لە ناوەوەو دەرەوەی وڵاتیش وەك ئەو چاپەمەنیانەی، کە لە سویدو هۆڵەنداو ئەڵمانیاو...هتد دەردەچوو.

خ. بڵاوکردنەوەو پیشاندانی هەندێ دەقی کۆن لە کەناڵە تەلەفزیۆنەکانەوە وەك دراماکانی ژاڵەو مانگی ئاوابوو وە گوڵاڵەو دڕندەی تۆرۆس، کە وەك یادخستنەوەو هاندان وابوو بۆ جەماوەرو هونەرمەندانیش، کە ئاوڕ لە رابردووی درامای کوردی بدەنەوەو شکۆمەندیەکانی لەبەرچاوبگرنو لە داهاتوودا سەرلەنوێ بزاڤی هونەری کوردی بگەشێنێتەوە.

❶ لەم قۆناغەدا هەستی شۆڕشگێڕانە لە بەشی هەرە زۆری دراماکاندا زاڵە، بەزۆریش وا خۆی دەنوێنێ، کە وەڵامدانەوەی کارە ناڕەواکانی رژێمی عێراقە لەبەرامبەر مرۆڤی کورد نواندبووی، بۆیە هەندێ بەرهەم وەك گێڕانەوەی بەشێك لەو

یادگاره تاڵانەی ئەو رۆژگارەن‌و لەم قۆناغەدا یاد دەكرێنەوە وەك نموونـەی شـكۆمەندی لە دراماكانی مەرگی ئەرخەوانی‌و فرمێسكی رەش‌و ئەسپەكەی كاكـە حەمـەو پـێڵاوو پاكبوونەوەدا...هتد دەردەكەون.

❷ ئەوەی لەم قۆناغەدا زۆر روون دەردەكەوێت زۆربوونی بەرهەمی تۆماركراوە لەسەر فلیمی ڤیدیۆكاسێت، كە بە فلیم یا درامای تەلەفزیۆنی ناودەبرێن هەرچەندە زۆرو بۆری پێوە دیارە چونكە بەشێكیان لە بەرهەمهێنانی گروپی ناشارەزاو كاڵفامو هەرزەی هونەرین، كە تاقیكردنەوە هونەرییەكانیان كزو لاوازن بەڵام لەگەڵ ئەوانەشدا مزگێنی بەخشن بۆ داهاتوو چونكە وەك تاقیكردنەوەن بۆئەوەی بەرهەمی باشتر بەدوای خۆیاندا بهێنن.

❸ دروستبوونی پەیمانگای هونەرەجوانەكان لە هەولێر، بەمەیش پەیمانگای هونەرە جوانەكان لە كوردستاندا دەبێتە دوو، كەواتە ژمارەی دەرچووانیش دەبێتە دووهێندەی جاران، هەروەها پەیمانگا رێگە خۆش دەكات لەبەردەم ئارەزوومەنداندا تا لەسەر بنەمای زانستی بەهرەكانیان پەروەردە بكەن‌و ببنە كادیری دوارۆژ، "سەرنج: لە پاشدا پەیمانگای هونەرە جوانەكانی دهۆكیش دامەزرا".

❹ گەشەسەندنی درامای منداڵان و دامەزراندنی تیپێكی تایبەت بە درامای منداڵ بەناوی تیپی شانۆی منداڵان[79]، كە بەردەوام بەرهەمی درامای منداڵان نمایش دەكات وەك بەرهەمە گرنگەكانی تیتیلەو بیبیلە، پشیلە سورە.

❺ دامەزراندنی گەلێ تیپی شانۆیی، كە زۆربەیان مۆڵەتی رەسمیان لە وەزارەتی رۆشنبیریی حكومەتی هەرێمی كوردستان وەرگرتووە، ئەو تیپانە بە شارو شارۆچكەكاندا بڵاوبوونەتەوە وەك: تیپی شانۆی تینا، تیپی شانۆی شار، تیپی شانۆی راستی لە سلێمانی، تیپی شانۆی گەل لە چەمچەماڵ، تیپی شانۆی چوارچرا لە دیانا، تیپی هونەری هەورامان لە تەوێڵە، تیپی شانۆی هەڵەبجە، تیپی شانۆی میللی كۆیە،

---

[79] رۆژنامەی كوردستانی نوێ، ژ٣٣١ ١٩٩٣/٣/٣ فیستیڤاڵی یەكەمی هونەری منداڵان، ل٨.

تیپی شانۆی سیروان له کەلار، تیپی شانۆی رەواندز، تیپی شانۆی سامانو تیپی شانۆی زانکۆ له کۆیه، هەروەها تیپی شانۆی مەشخەڵ له کۆیه*.

گەشەسەندنی رەخنەی هونەری تایبەت به سیناریۆو دەقی تۆمارکراو جا بۆ سینەما یا بۆ تەلەفزیۆن تۆمارکرابێت** ئەم بزووتنەوه رەخنەییەش هاوشانی گەشبوونەوەی بزووتنەوەی درامایی تۆمارکراوه چونکه ئەم قۆناغه شاکاری وەك مەرگی ئەرخەوانیو فرمێسکی رەشو پاکبوونەوەی بەخۆیەوه دی لەپاڵ نێرگز بووکی کوردستانو....هتد دا.

---

* هەواڵی دامەزراندنی ئەو تیپانه له هەگبەی دوالاپەڕەی رۆژنامەی کوردستانی نوێوه وەرگیراوه له ژمارەکانی ژماره ١٨٠ ١٩٩٢/٩/١، ژماره ١٧٦ ١٩٩٢/٨/٢٨، ژماره ١٢٥ ١٩٩٢/٦/٢٦، ژماره ١٧٣ ١٩٩٢/٨/٢٤، ژماره ٣٣١ ١٩٩٣/٣/٣، ژماره ٣٢٤ ١٩٩٣/٢/٢٣، ژماره ١٩٩ ١٩٩٢/٩/٢٤، ژماره ٣٢٢ ١٩٩٣/٢/٢١.

** وەك ئەو نووسینانەی ئیسماعیل هەورامی، توخوا پەله مەکەن، له ژ١٨٩ی ١٩٩٢/٩/١٣ی رۆژنامەی کوردستانی نوێ، وه یا نووسینی قەرەج شاکارێکی تەلەفزیۆنییه له نووسینی بەکر عەبدوڵا، که بەشی یەکەمی له ژماره ٢٤١ی ١٩٩٢/١١/١٣ی کوردستانی نوێ دوو ژمارەی تر لەدوای بڵاویکردەوه، هەروەها چەند سەرنجو لێکۆڵینەوەیەك له درامای تەلەفزیۆنی شەهیدەکان ئەم... "دیاری ئەحمەد باقی"، که رۆژی ١٩٩٢/١١/٢٦ رۆژنامەی کوردستانی نوێ بڵاویکردەوه، یان نووسینەکەی حەسەن ساڵح حەسەن، که به ناونیشانی نێرگز بووکی کوردستان هەنگاوێکی سەرنەکەوتوو بۆ سینەمای کوردی، له ژماره ١١١ ١٩٩٢/٦/٧ی کوردستانی نوێدا بڵاوکراوەتەوه یا گەلەگورگ لەنێوان حسێن عارفو مەهدی ئومێددا، که حەمەسوار عەزیز له ژ١٩٩ی ١٩٩٢/٩/٢٠ی کوردستانی نوێدا بڵاوکراوەتەوه، هەروەها گەلێ نووسینی رەخنەیی تر له گۆڤارو رۆژنامەکاندا بڵاوکراونەتەوه وەك ئەو نووسینانەی، که له رۆژنامەکانی برایەتیو ئاڵای ئازادیو...هتددا بڵاوکراوەتەوه.